

UVOD

Inkluzija djece sa smetnjama u razvoju pitanje je socijalne pravde, ali i investicija od suštinskog značaja za društvo. Inkluzija se ne bazira na dobročinstvu, niti na dobroj volji, već predstavlja sastavni dio promocije i realizacije univerzalnih ljudskih prava. (Unicef, Promoting the Rights of Children with Disabilities)

Dragi čitaoci,

Koncepti inkluzivnog obrazovanja, kao svuda u svijetu, promoviraju se i u Crnoj Gori, mada uz brojne barijere koje ometaju punu integraciju djece sa smetnjama u razvoju i njihovo uključivanje u sve sfere društvenog života. Kako se njihova prava realizuju u različitim segmentima, nije tema ovog priručnika, ali, možemo reći barem to da su posljednjih godina djeca sa smetnjama u razvoju uključena u redovnu nastavu sa ostalom djecom.

Stvaranje inkluzivne škole veoma je izazovan cilj za mnoge u edukativnom sistemu, a glavnu ulogu ima nastavno osoblje - ono je odgovorno za stvaranje inkluzivnog ambijenta, kao podrška i oslonac u rezredu i školi. Radi uspješne primjene inkluzivnog obrazovanja učitelji/ce moraju imati adekvatnu spremu (obuku), pomoćna sredstva za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju, koja su sada dio redovne nastave, kao i dobru saradnju sa roditeljima te djece, koji, sa druge strane, treba da podrže rad učitelja/ce dodatnim aktivnostima kod kuće.

Upravo razmatrajući veliku potrebu za dodatnim nastavnim sredstvima za rad sa ovom djecom, rodila se ideja za ovaj priručnik i aktivnosti, koje će vam pružiti mnoge ideje i praktične savjete za vaš svakodnevni rad.

Cilj Priručnika je da bude od koristi za učitelje/ce, asistente, roditelje i druge vaspitače, ne samo u poboljšaju onoga što se djeci pruža u školama/vrtićima, već i da im pomogne da dobiju pažnju i podršku koja je u radu neophodna njima samima.

Priručnik u vašoj ruci sadrži niz interesantnih aktivnosti podijeljenih u poglavlja po temama, a same teme su odabrane na osnovu diskusija u focus grupama u kojima su učestvovali učitelji/ce, vaspitači/ce i roditelji iz Ulcinja i okoline.

Potrudili smo se da ovih 101 aktivnost (a više ih je nego što kazuje brojka), budu adekvatni odgovori na aktuelne zahtjeve za djecu obuhvaćenu u vrtićima, školama i dnevnim centrima. Sa nadom da će ovaj priručnik obogatiti literaturu neophodnu svim akterima uključenim u rad sa djecom sa smetnjama u razvoju, želimo vam prijatno čitanje kao i uspješnu realizaciju aktivnosti.

I nikada ne zaboravite da su djeca sa smetnjama u razvoju - DJECA!

Za Radnu grupu,
Vjollca Lika-Çobaj

Motivacija

Prvo poglavlje ovog Priručnika bavi se motivacijom, kao velikim uticajnim faktorom u razvoju i postignućima svake osobe, uključujući i djecu sa smetnjama u razvoju. Motivacija je najjače oružje koje nam je neophodno kako bismo imali uspjeha i koherentnosti u realizaciji aktivnosti koje su obuhvaćene ovim priručnikom.

Kada govorimo o motivaciji, mi se, u stvari, fokusiramo na podsticanje entuzijazma i interesovanja kod djece, a koje će rezultirati njihovim angažovanjem. Ne postoji magična formula za to jer se različitoj djeci ne sviđaju iste stvari, a motivisati dijete sa smetnjama u razvoju, poseban je i, često, izuzetan izazov.

Za svu djecu motivacija je posebno važan faktor u procesu učenja. Neke aktivnosti su same po sebi motivirajuće za dijete, dok je za neke druge potrebna spoljna, motivirajuća podrška kao podsticaj za djetetovo angažovanje. Porastom djetetovog angažovanja u aktivnostima i uspjehom djeteta pri savladavanju i učenju određene aktivnost, povećava se i njegovo zadovoljstvo. Kada je dijete zadovoljno, još više će se angažovati, te je to pravi model koji nam treba. Treba obratiti pažnju na činjenicu da ako dijete nijednom ne dobije barem nešto kao kompenzaciju za napor u učenju, proces učenja bi mogao biti prekinut.

Djeca sa smetnjama u razvoju se teže motivišu, naročito djeca sa poremećajima iz spektra Autizma, i to iz više razloga, npr:

- ona se ne motivišu pohvalama, pažnjom i bliskošću;
- ona preferiraju aktivnosti ili pokrete ponavljanja (stereotipe) više nego igračke ili aktivnosti koje zaokupljaju ostalu djecu.

Međutim, učitelji i roditelji se nikada ne smiju predati ili odustati, jer, iako potkrepljenja i podrške za djecu sa smetnjama u razvoju mogu biti limitirani i zahtijevaju mnogo vremena i kativnosti za njihovo otkrivanje, ne treba zaboraviti da svako dijete, bez izuzetka, ima svoja interesovanja i preferencije.

Karakteristike dobre motivirajuće podrške (potkrepljenja)

U startu zaboravite sve prethodne ideje koje ste imali u pogledu motivacije djece. Djeca sa smetnjama u razvoju, a naročito ona sa poremećajem iz spektra Autizma, poznata su po neobičnim interesovanjima i neočekivanim predmetima za igru: žice, niti konopaca, pertli,

ključeva, šarafa... Njih zanimaju aktivnosti poput: ređanja predmeta, oštrenja olovaka, otvaranje i zatvaranje neke kutije/predmeta, paljenje/gašenje svjetla, brisanje i dr.

Dobro potkrepljenje je nešto što učitelj, asistent ili roditelj mogu kontrolisati tokom upotrebe, a treba ga koristiti samo tokom časova učenja. Dijete često ulaže napor da nešto nauči ili se angažuje do kraja u nekim aktivnostima kako bi bilo nagrađeno, i ova nagrada treba da se stepenuje prema tome kada se aktivnost sprovede djelimično ili potpuno uspješno. Pomoću potkrepljenja djetetu dajemo do znanja da u zavisnosti od njegovog angažovanja dolazi i do raznih nagrada.

Dobro potkrepljenje je nešto što djetetu može da se da lako i u datom trenutku. Na početku, potkrepljenje treba davati 2-5 sekundi nakon što dijete realizuje ono što smo od njega tražili. Npr. djetetu se daje komadić čipsa, jedan smoki ili malo soka za svaki napor da nauči nešto, ali ne treba nikako davati pun tanjir čipsa ili punu čašu soka - ono što se djetetu sviđa, daje mu se u malim količinama, da ne bi došlo do zasićenosti i tada potkrepljenje nema efekta.

Osim hrane ili pića, djetetu se kao nagrada za trud može dati neka igračka koja mu se sviđa, ali i ona u ograničenom, kratkom vremenu, nakon čega mu se igračka oduzima. Oduzimanje može kod djeteta izazvati negativni efekat, pa je zato dobro da se počne sa potkrepljenjima koji se konzumiraju (jedu, piju).

Kada dijete shvati ideju rada/učenja za nagradu, ono kasnije lakše prihvata oduzimanje igračke, jer zna da će je ponovo dobiti ako se potruži. Proces oduzimanja igračke može da se olakša tako što ćemo ustanoviti izvjesnu rutinu - npr. prije oduzimanja igračke brojimo do pet.

Djeca se mogu podržati i nečim što ona sama upotrebljavaju za stimulisanje igre, npr. komadićem kanapa/vunice, koje vole da drže u ruci. Ali, nemojte misliti da sa nečim takvim možete podstaći dijete na ponavljanje pokreta, jer kao i sa svim drugim potkrepljenjima, djetetu se daje samo za jedan kratak period i tada može biti snažan stimulans za dijete.

Kada tragate za potkrepljenjima, razmišljajte o tome da ona mogu biti raznovrsna, ne samo hrana i igračke, jer djeci dosade iste stvari - zato se trudite da raznovrsnošću pomognete djeci, tim prije što će to pomoći djetetu da naučeno pokaže u raznim situacijama. Jer, ako upotrebljavate samo hranu kao potkrepljenje, dijete se kasnije može navići i angažovati samo u prisustvu hrane.

Kako razumjeti što se sviđa djetetu?

Napravite listu predmeta/ponuda koje bi mogli koristiti kao potkrepljenja, jer vam to može pomoći da dobijete pravu informaciju od roditelja i, istovremeno, može da vam posluži da se prisjetite i dodate ono što se ne nalazi na vašoj listi; u to ćete se uvjeriti kad vidite prijedloge koji slijede:

- Iznesite pred dijete nekoliko vrsta slatkiša i grickalica, nek bude 5 do 8 mogućih izbora: čokolade, krem-banice, keks... Ako dijete u roku od 5 sekundi izabere jedno, onda je to ono traženo potkrepljenje. (Maric, Milic, 2015).

- Uklonite najželjenije potkrepljenje i postavite pred dijete ostala, dok ne uspijete da identifikujete 3 do 5 potkrepljenja. Mogu se koristiti i razne igračke, bojice, lutke, samoljepive sličice i sl.

- Ovako saznajete koje je potkrepljenje jače, a koje slabije, ali i to koje uopšte nije interesantno vašem djetetu.

Hrana:

- Keksi
- Slatkiš/grickalice
- Sladoled
- Pomfrit
- Voćni sok
- Kokice

Senzorska potkrepljenja:

- Igre sa vodom
- Igre sa pijeskom
- Igre sa orizom/pasuljem
- Plastelin
- Igre sa mjehurićima
- Perje
- Igre sa magnetom
- Perle
- Špaga/vuneni konac
- Masaža

Vizuelna potkrepljenja:

Igračke sa svjetlima
Svjetleći objekti
Figurice / fotografije
Papir u boji
Video snimci
Objekti koji se kotrljaju/njišu
Ručna lampa
Ogledalo
Slikovnica
Stikersi (razne samoljepive sličice)

Kompjuterske igrice

Auditivna potkrepljenja:

CD sa muzikom
Zvučne igračke
Zvečka
Pjevanje djetetu
Muzički instrumenti

Aktivnosti koje dijete voli:

Puzzle - slaganje
Klasifikacija predmeta
Uparivanje odgovarajućih figura (matching)
Bojanje
Igre gradnje sa kockicama

Socijalna potkrepljenja:

Golicanje
Zagrljaji
"Evo ruka"
Aplauz
Zajednička igra
Igranje kartama

Važni elementi rada sa djecom sa smetnjama u razvoju:

Posmatranje – Odrasli moraju započeti interakciju sa djetetom sa smetnjama u razvoju tako što će najprije određeno vrijeme posmatrati dijete, a ne odmah i odjednom direktno pokušati komunikaciju sa njim. Tokom posmatranja težimo da razumijemo i shvatimo što nam dijete „kazuje“ svojim ponašanjem.

Na primjer, ako se dijete interesuje za određeni predmet, vi ćete prići (ne suviše blizu) i stvoriti osnov za početak interakcije sa njim, omogućavajući djetetu fizički i emocionalni komoditet; tada ćete, sa distance koja ne remeti fizički prostor oko njega, saopštiti djetetu neku konstataciju u vezi sa objektom njegovog interesovanja, i nećete se djetetu direktno obraćati pitanjem.

Upotreba vizuelnih elemenata kako bi objasnili aktivnost – Djeca sa smetnjama u razvoju često imaju ograničen fond riječi. Često dijete uopšte ne razumije ono što mu se kaže, ali

ako ono što kažemo kombinujemo sa vizuelnim elementima, djetetu će biti lakše, biće spremnije da shvati i lakše će se prilagoditi traženoj situaciji. Dakle, informacija treba da se daje u raznim formama sa ciljem da se ta informacija zapamti ili registruje. U poglavlju o komunikaciji čitaćete opširnije o značaju vizuelnih elemenata.

Tonalitet glasa i forma izražavanja - Od posebne važnosti u komunikaciji sa drugima, posebno sa djecom, jesu tonalitet i izražavanje. Tokom rada sa djecom sa smetnjama u razvoju moramo govoriti stabilnim i umjerenim tonom, izražavajući se jasno i jednostavnim riječima koje dijete poznaje. Pritom, moramo tražiti/održavati kontakt očima. Od posebne je važnosti trud da ono što govorimo ne bude emotivno obojeno; npr. naš glas ne smije odražavati emocije poput: ljutnje, gorčine, šaljivosti ili potsmijeha i sl. Govor treba da nam posluži kao podsticaj za dijete u otvaranju mogućnosti za lakše komuniciranje. Tokom davanja instrukcija treba da budemo jasni, da ponavljamo instrukciju nekoliko puta u kratkim i prostim rečenicama, modelirajući traženi zadatak i postupak ili služeći se vizuelnim sredstvima.

Izbor aktivnosti – Razvoj djece sa smetnjama u razvoju često ne ide uporedu sa uzrastom. Kada biramo aktivnost treba da vodimo računa koja aktivnost odgovara djetetovom razvoju i da li ima potreba da se modifikuje. Ponekad može izgledati kao da dijete ne prihvata ništa (ne uči) od određene aktivnosti, ali zapamtite da tokom svake aktivnosti, osim što se vezuje za vas, dijete nauči nešto novo.

Komunikacija

Komunikacija je jedan od glavnih aspekata u razvoju djece. Djeca imaju potrebu da razumiju druge i da drugi razumiju njih. Komunikacija je temelj svakog odnosa i neophodan elemenat učenja, igre i odnosa u društvu.

Komunikacija je mogućnost i htjenje da drugima prenesemo mišljenja, želje, zahtjeve itd. na verbalan i neverbalan način. Prvi korak u razvoju komunikacije kod djeteta je pravovremeni odgovor roditelja bilo prema gestu, bilo prema pogledu djeteta.

U početku, mi bebi odgovaramo kad god zaplače, dakle, odgovaramo na glas; zatim odgovaramo na pokrete, npr. kažemo: "Boli li te stomak, dušo?", "Hoćeš li da te nosim?", "Ozlijedio si prstić?" itd. Ovakav verbalni odgovor ohrabruje dijete da razvija svoje komunikacijske sposobnosti.

Znači - prije nego što dijete počne izgovarati prve riječi, ono razvija čitav jedan sistem komunikacije preko neverbalnog govora: pogleda, izraza lica i gestova. Ove sposobnosti su veoma važne za kasniji razvoj govora kod djeteta.

Prve poruke koje dijete razmjenjuje pomoću gestova i zvukova jesu prohtjevi ili protesti. Tako dijete kreće, pruža se prema nekom objektu i često to čini i uz ispuštanje nekog zvuka. Ono okreće glavu na drugu stranu ili gura nešto kako bi pokazao da ga ne želi. Kada shvati snagu

komunikacije, ono počinje da koristi više gestove, mijenja izraze lica ili pokazuje prstom, pokreće glavu u znak odobravanja ili neodobravanja, maše rukom („pa,pa...“), nasmiješi se na poznate riječi ili zvuke. Uporedo sa neverbalnim sposobnostima komunikacije počinje da guguče i eksperimentiše zvucima.

Djeca uče govor imitirajući druge, pa je i učenje imitiranja neophodan preduslov verbalnog govora. Djeca prvo nauče što je imitiranje kada vide odrasle da imitiraju postupke djeteta, pa nakon toga i ona imitiraju postupke odraslih.

Mirnoća u komunikaciji je od posebne važnosti, naročito kada radimo sa djecom sa smetnjama u razvoju. Odrasli moraju znati da ovaj posao zahtijeva veliko strpljenje, staloženost i mirnoću. Instrukcije je neophodno često ponavljati, treba ih modelirati i pokazivati, a treba se i suočiti sa otporom prema saradnji, sa ljutnjom, asocijalnim ponašanjem itd.

Komunikaciju, naročito sa djecom koja imaju dijagnostifikovane smetnje iz spektra Autizma, uputno je kombinovati sa vizuelnim uputstvima, konkretnim i jasnim, a vrlo korisno je upotrebljavati figure ili fotografije i ilustracije. Upotreba simbola olakšava djetetu komunikaciju i obezbjeđuje najpovoljniji način komunikacije sa drugima.

PECS (Picture Exchange Communication System)- sistem komunikacije figurama, funkcionalan je sistem koji ima za cilj učenje djeteta da koristi figure kako bi izazilo potrebe, zahtjeve, ono što je samo uočilo ili primijetilo itd. Na primjer, kada dijete pogleda nešto, odabere željenu figuru i pruži je roditelju, učitelju ili terapeutu, ono na taj način razvija komunikaciju.

U nastavku su date neke aktivnosti koje služe za razvoj sposobnosti komunikacije, počevši od receptivnog jezika (sposobnosti da se razumiju dolazne poruke i da se odgovori na njih), imitiranja i razvoja govora.

Receptivni jezik

1. Navedite ga da vas pogleda kada ga zovnete imenom

Zovite dijete po imenu i sacekajte 5 sekundi na odgovor. Ako dijete pogleda u vašem pravcu, pohvalite ga i nagradite. Ako vas dijete ne pogleda, pozovite ga još jednom, pokazujući prstom od njegovih očiju prema svojim očima i sačekajte odgovor. Ako tada odgovori, pohvalite ga, a ako ne odgovori, usmjerite rukama njegovo lice prema svom licu. Ovu aktivnost ponavljajte nekoliko puta, sve dok dijete ne nauči da odgovori nakon svakog poziva.

Ovo je tipična aktivnost za djecu sa autizmom koja izbjegavaju kontakt očima. Ova i naredne tri aktivnosti su veoma pogodne za rad sa djecom sa autizmom, sa teškoćama u jeziku i komunikaciji kao i sa djecom koja imaju ograničene intelektualne sposobnosti.

2. Gledaj, pokaži prstom...

Često djeca sa smetnjama u razvoju, naročito djeca sa elementima Autizma, treba da nauče da gledaju, da pokazuju prstom, uzimaju ili daju učiteljici određeni predmet.

Držite u ruci neki predmet i recite djetetu: "Pogledaj ..." imenujući predmet. Ako dijete pogleda objekat, pohvalite ga i nagradite, a ako dijete ne pogleda, ponovite postupak orijentišući/usmjeravajući i fizički dijete, sve dok i samo ne pogleda predmet. Ista procedura se primjenjuje i kada želimo da ga naučimo da pokaže prstom i uzme traženi predmet.

Prvo namjestite ruku za pokazivanje prstom, a onda pred dijete postavite predmet (potkrepitelj), koji dijete voli. Pitajte ga: "Što želiš?" i podstičite da pokaže prstom i izgovori riječ kojom se imenuje taj predmet.

U zavisnosti od stepena razvoja i sposobnosti djeteta, predmeti se mogu zamijeniti figurama tih predmeta, pa učitelj i asistent koji radi sa djetetom ili roditelj, mogu raditi i na obogaćivanju djetetovog rječnika uvodeći nove riječi i njihova značenja maltene svakog dana.

3. Ja znam što je to

Prvo imenovanje kod djece se javlja za predmete/ljude koje vole. Radi stimulisanja komunikacije, pred djecu iznosite njima drage predmete i podstičite ih da ih imenuju (ili nazivaju približno imenu) i pružite mu ih odmah u obliku nagrade.

Imenovanje postepeno prenosimo na članove porodice. U ovu svrhu možete koristiti porodične fotografije pomoću kojih imenujete prvo roditelje sa: *mama, tata*, a potom i: *brat, sestra, baba, djed* i tako redom. Nakon toga, dijete učimo i njihovim imenima, pa prezimenu, a onda nastavljamo i sa drugim osobenostima koje se mogu konstatovati iz fotografije ili iz njihovog realnog stanja. U ovome su posebno od značaja fotografije članova porodice u raznim

prizorima, npr: tata dok čita novine, majka dok sprema jelo, itd. Te fotografije nam pomažu da dijete imenuju i razne postupke, dakle da obogaćuje rječnik novim riječima.

Postupci / glagoli su važan dio komunikacije i njihovo učenje iziskuje posebnu pažnju. Neke radnje se mogu vršiti neposredno sa djetetom uz imenovanje tokom same radnje, neke druge možemo tražiti pomoću fotografija. Npr: "pijem sok", "jedem makarone", "skačem" ..., te mogu da se kombinuju sa fotografijama i direktnim radnjama.

Karakteristike - Kada djeca imaju značajan fond riječi koje razumiju, onda ih treba naučiti raznim osobinama predmeta. Na primjer, veličini i boji. Kasnije će djeca naučiti da prave izbor između dva predmeta/figure koji odgovaraju opisu koji je dao učitelj, asistent ili roditelj. Tada će npr. kada ispred djeteta stavimo jednu crvenu i jednu zelenu loptu i kažemo mu: "Daj mi crvenu loptu", ono biti u stanju da pruži baš crvenu loptu.

U ovim aktivnostima podstičemo dijete da odgovara na pitanja poput: „Šta je ovo“, „Koje je boje lopta“? Ovo su prosti primjeri kako počinjemo da učimo dijete o karakteristikama predmeta, kao što su: boja, veličina, oblik itd.

Iz fotografija bliskih osoba (ili iz raznih ilustracija) možemo djecu naučiti raznim karakteristikama, poput: plav, braon, visok, nizak, mršav, debeo, duge kose, sa brkovima itd.

4. Razumijemo funkcije i biramo tražene objekte

Kada dijete ima ispred sebe nekoliko različitih figura (npr: kašika, olovka, telefon, lopta i dr.), mi ga pitamo: "Čime jedemo?" - dijete treba da pokaže na kašiku; "Čime igramo?" - dijete pokaže na loptu itd.

Ako imamo fotografije policajca, ljekara i kuvara, možemo pitati dijete: "Ko nas pregleda u ambulanti?", "Ko nam pokazuje kako se moramo ponašati u saobraćaju?" i slična pitanja.

Klasifikacije objekata se mogu vršiti po grupi kojoj pripadaju, npr: od grupe figura sa plodovima voća ili povrća, vozila, životinja... tražimo od djeteta da ih razlikuje ili klasifikuje po pripadnosti određenoj grupi.

U drugim slučajevima možemo postaviti tako da neke figure plodova, autića i životinjica (igračaka) budu manje, a neke veće.

Na isti način ih učimo raznim karakteristikama, npr: od različitih lopti tražimo onu koja je manja ili veća, crvena ili sa prugama itd.

Sa fotografija raznih ljudi možemo naučiti karakteristike (plavokos, smeđ, visok, nizak, mrašav, debeo, dugokos, sa brkovima itd.). Možemo postaviti tako da neko voće, vozila ili životinjica (igračka) bude veća, a neka manja.. Ali, klasifikacija se može vršiti i na osnovu boja i bilo koje druge karakteristike.

VIZUELNE STRATEGIJE

Djeca imaju različite stilove učenja, ali većina djece sa smetnjama u razvoju (djeca sa jezičkim smetnjama I smetnjama u komunikaciji, djeca sa teškoćama u učenju i naročito ona sa autizmom koja imaju dobro vizuelno pamćenje) imaju poseban vizuelni stil učenja - oni bolje razumiju ono što vide od onoga što čuju. Nesposobnost da razumije informaciju koja mu se daje, može biti značajan faktor koji govori o nemogućnosti djeteta da bude aktivni učesnik u školskim

aktivnostima i porodičnom ambijentu. Za prevazilaženje ove poteškoće razvijeni su razni programi i strategije, koji se fokusiraju na upotrebu vizuelnih pomagala za olakšavanje i poboljšanje komunikacije. Vizuelna sredstva su se pokazala od velikog značaja i pomoći u poboljšanju receptivne i ekspresivne komunikacije, u poboljšanju učešća u školskim aktivnostima i ukupnom ponašanju.

Djeca sa smetnjama u razvoju često nešto ne razumiju zbog toga što se uobičajena komunikacija odvija brzo, riječi i gestovi su trenutni, pa dijete nije u stanju da fokusira pažnju i savlada/shvati informaciju tako brzo. Vizuelna informacija poput objekata, figura i pisanog govora traje duže i pruža djetetu mogućnost da se duže koncentriše, te je to razlog što ono razumije bolje ono što vidi od onoga što čuje.

Zato možemo pomoći djeci sa smetnjama u razvoju upotrebom vizuelnih sredstava koja im omogućavaju: proces jezika/govora, organizaciju misli, razumijevanje informacija i druge sposobnosti potrebne za njihovo dobro funkcionisanje.

Koja su vizuelna sredstva?

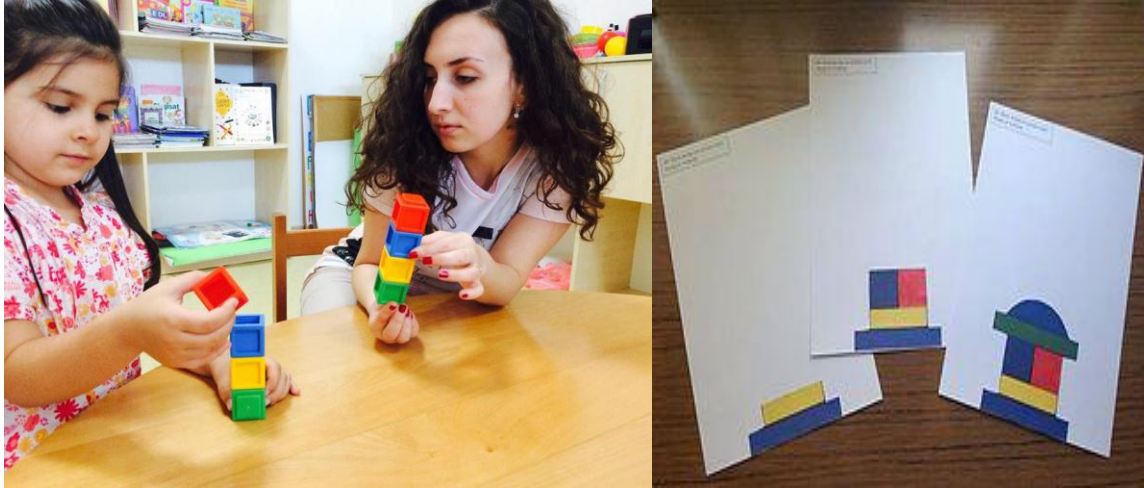
- Gestovi i pokreti tijela
- Signali i okruženje
- Objekti
- Fotografije
- Figure
- Pisani tekst i sve drugo što može pomoći komunikaciju

Vizuelna sredstva pomažu djeci da imaju razumljivije i predvidljivije okruženje, pomažu im da razumiju što treba da rade, a što ne.

Vizuelne performanse

5.Gradimo kockicama prema datom modelu

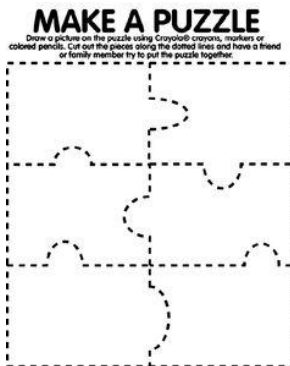
Osposobljavamo dijete da pravi nešto od kockica po datom modelu; na početku uradimo mi, a nakon što dijete nauči, samo će moći da napravi zadati model čak i na osnovu fotografije. Najprije nađemo oblik koji ima istu boju kao kockica, zatim pravimo model sa dvije kockice u 3D (npr. crvene i zelene), pa sa tri kockice, a onda sa djelovima koji imaju različite forme, otežavajući postepeno dati zadatak.

6. Igre sastavljanja (puzzle)

Obično se sva djeca zabavljaju igrama sastavljanja. U razvoju djece i njihovih vizuelnih sposobnosti ove igre su nezaobilazne. Na početku djetetu predstavimo igru sastavljanja (slagalice) iz dva djela, koje kada se sastavljaju daju cijelu figuru; onda otežavamo igru upotrebljavajući slagalice od 3, 4 dijela i tako redom usložnjavamo zadatke.

Igru sastavljanja možemo kreirati sami, npr. crtajući jabuku na kartonu koji dijelimo na dva dijela, prikazemo tok igre, prvo mi, a onda dijete, dok ne razumije što se traži. Kada dijete prisvoji imitiranje igre sastavljanja nakon odraslog, pokažemo mu samo fotografiju kako treba da igleda ono što želimo da sastavi i dopuštamo da dijete proba samo.

Kao na fotografiji, možemo presaviti list na 6 djelova, a onda na njima crtamo bojicama određenu formu, isijječemo i imamo igru sastavljanja od 6 djelova.

7. U vizuelne performanse spadaju i ove aktivnosti:

- Identifikacija i uparivanje dva ista objekta, figure ili fotografije: pred dijete iznesemo 3 olovke u različitim bojama (crvena, žuta i zelena), a u ruci držimo crvenu olovku; zatim tražimo od djeteta da i ono nađe istu. Možemo i da iznesemo geometrijske figure i tražimo da dijete nađe par za trougao, kvadrat ili krug.
  - Identifikovanje objekata na osnovu fotografije: pred dijete iznesemo fotografije čaše, kašike i viljuške i predmete – kašiku, viljušku i čašu, pa tražimo od djeteta da upari predmet sa odgovarajućom fotografijom.
  - Uparivanje istih i sličnih fotografija: prvo se nude iste figure ili fotografije za uparivanje, npr. fotografije sa po dvije iste životinje. Onda se prelazi na sljedeći nivo gdje se nude fotografije životinja, ali ne identičnih već npr. pas i pas koji drži kost u čeljustima, ili bijela i crna mačka, i tako redom, sve tražeći uparivanje.
  - Aktivnosti se usložnjavaju još više kada su djeca već naučila kategorizaciju raznih stvari. Recimo, različite fotografije grupišemo na fotografije životinja, cvijeća, automobila, odjeće, obuće, hrane, namještaja, voća i povrća itd. I svaka aktivnost postepeno može da se dijeli na podaktivnosti, u zavisnosti od stepena razvoja djeteta. Tada smo već u situaciji da od djeteta tražimo da sparuje prevozna sredstva prema tome da li su kopnena, vodena ili vazдушna; životinje prema tome jesu li domaće, divlje (šumske, iz džungle itd.), ili su životinje koje žive u vodi, lete itd.
- Uvijek treba imati na umu procjenu početnog stanja u kojem se nalazi dijete, odnosno njegova sposobnost, i iz tog statusa kreiramo program po kojem nastavljamo rad.

8. Identifikujem sastavne djelove

Naredni važan korak u vizuelnom performansu je identifikacija sastavnih djelova nekog objekta/cjeline. Npr. djetetu pokažemo dvije fotografije na kojima su prikazani dnevna soba i kupatilo (ali, možemo sparivati i ljeto i zima, more i kopno, itd.). Sastavni elementi za prvu varijantu bile bi fotografije: televizora, kauča, stola, peškira, četkice za zube, šampona itd. Od djeteta se traži da identifikuje koji od prikazanih predmeta pripada određenoj fotografiji.

Teža aktivnost je kada preko sastavnih djelova tražimo identifikovanje cjeline. Npr. na osnovu fotografije repa neke životinje, dijete treba da kaže ime te životinje; za fotografiju točka, dijete treba da kaže “auto- kola”; za fotografiju korijena, dijete treba da kaže tj. da zna da je to dio “drva”; za fotografiju na kojoj se vidi nogar od stolice, dijete treba da identifikuje dio stolice itd.

9. Kako nastavljamo niz?

Ova aktivnost traži da dijete zna da nastavi zadati niz. Prvo se daje prosti niz koji označavamo sa "AB". Npr. uzmemo figure ili fotografije lopti i jabuka. Niz počinje lopta, slijedi jabuka, a nastavlja se u istom odnosu: lopta-jabuka, lopta-jabuka... i traži se da dijete zna što dolazi u ovom nizu (nakon lopte ili nakon jabuke).

Prelazimo na komplikovaniji niz koji nazivamo "ABC". Npr: lopta- jabuka- olovka, lopta- jabuka- olovka... dijete treba da zna što dolazi poslije svakog od predmeta.

Složeniji niz, niz "ABB", čine lopta-jabuka-jabuka, lopta-jabuka- jabuka, itd. Kombinacije mogu biti i: ABBC, AABC i tako redom, sve u zavisnosti od stepena razvoja djeteta. Vidi figuru.

What Comes Next?
Look at the pattern and circle what comes next!

education.com Copyright © 2013 2014 by Education.com
More worksheets at www.education.com/worksheets

Uspostavljamo neku rutinu

Rutine su za porodicu dobrodošle jer omogućavaju da stvari teku bolje i laganije. One takođe pomažu djetetu sa smetnjama u razvoju da stekne sposobnost da se snalazi bolje u različitim situacijama. Rutine smanjuju nivo anksioznosti i straha, osnažuju dijete da preduzme neke aktivnosti, razvijaju njegovu komunikaciju u porodici i društvu, pomažu mu u planiranju itd.

Na primjer, jedna rutina koja se može praktikovati jeste popodnevni izlazak u šetnju/plažu. Imajući ovo kao već formiranu rutinu, dijete neće nastojati i neće imati zahtjeve (često i uz plač i ljutnju) da izađe prijepodne, nego će čekati određeno vrijeme.

Rutine mogu biti svakodnevne kao npr. pripreme za spavanje: peremo zube, oblačimo pidžamu, gasimo svjetlo/palimo lampu, čitamo knjigu i zaspemo; mogu biti nedjeljne npr. idemo u šoping: oblačimo se, putujemo autom, ulazimo u prodavnicu, kupujemo (ovdje možemo dodati listu stvari koje kupujemo ili ne kupujemo, ako je riječ o stvarima koje ne želimo da naše dijete ima/kupi).

Rutinu koristimo i za postizanje određenih ciljeva. Ako nam je cilj povećanje komunikativnosti djeteta, onda možemo stvoriti rutinu da kada dijete dolazi iz vrtića/škole: odlaže tašnu, presvlači se, pere ruke, ruča, priča sa roditeljima o onome što se događalo u vrtiću ili školi. Dijete će se tako angažovati svakog dana sve više da učestvuje u razgovorima, jer stekavši rutinu zna što se očekuje od njega.

10. Moja rutina

Važno je da se opredijelimo kako ćemo imenovati neko ponašanje koje želimo pretvoriti u rutinu u kući ili u školi. Npr: 1. Vrijeme spavanja; 2. Odlazak u kupatilo; 3. Priprema za ručak; 4. Reci „dobro jutro“; 5. Sjedi u klupu; 6. Radimo domaći, itd.

Unaprijed ćemo odrediti korake tj. niz radnji, i pripremiti vizuelna sredstva. Na početku će to djetetu izgledati nerazumljivo, ali to je tek početak, gdje morate biti uporni i morate stalno ponavljati sve aktivnosti po zamišljenom redosljedu sve dok dijete to ne usvoji i uradi samostalno!

Morate obratiti pažnju da proces učenja počinje onda kada imate zadobijenu pažnju djeteta. Kada to imamo, onda govorimo kratko i jasno sa njim, ponavljajući korake u nizu i uz upotrebu neophodnih sredstava.

Vizuelne šeme možemo pripremiti sami uz korišćenje fotografije djeteta ili fotografiju druge osobe (ali, dijete mora znati ko je) dok vrši određenu radnju, ili možemo da koristimo crteže koji predstavljaju razne radnje, što se određuje u skladu sa stepenom razvoja djeteta.

Ilustracija uzeta iz www.autismspeaks.org

Fig. 3

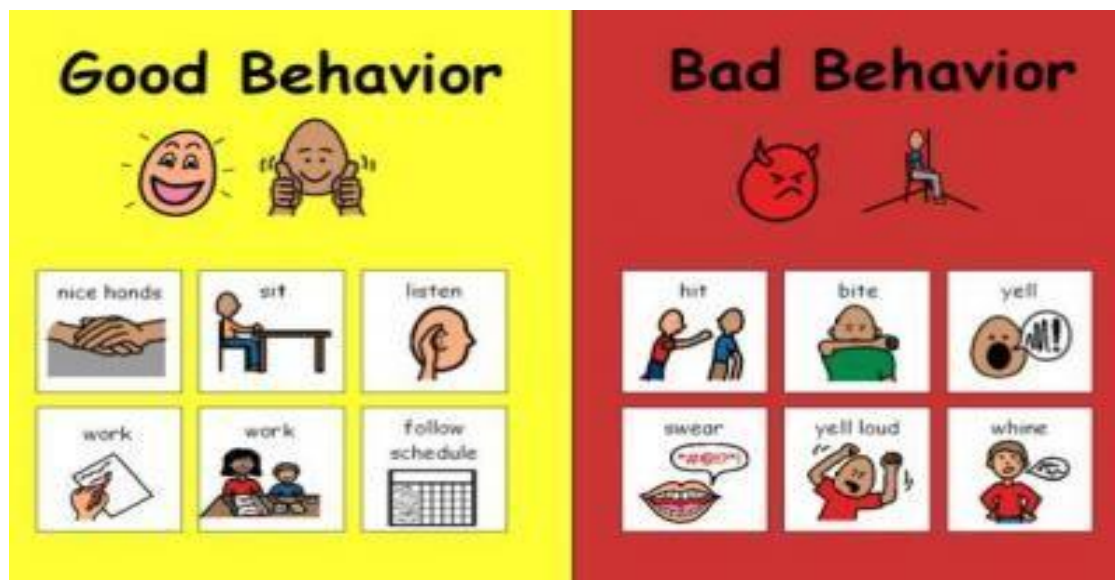
Svlačim pantalone
Sjednem na šolju
Koristim toalet papir
Oblačim pantalone
Perem ruke

Fig.4

Prijepodnevni raspored:

- odložim tašnu
- sjednem sa grupom-drugarima
- matematika
- vrijeme ručka (ručam)
- kupatilo
- čitanje

Ilustracije uzete sa web stranice: www.theautismhelper.com

Dobro ponašanje:

- ruke na klupi
- sjedim
- slušam
- radim
- pratim raspored

Ružna ponašanja:

- gađam nekoga
- grizem
- vičem
- džangrizam

Socijalne priče

U praksi se takođe koriste i takozvane *socijalne priče*, koje se kreiraju individualno za dijete, ali i za odrasle, kako bi se opisala određena situacija, aktivnost, događaj itd, a sa ciljem da dijete to bolje razumije i savlada. Prema Gray (koja je kreirala socijalne priče u svom radu sa autističnom djecom), socijalne priče su *pisana ili vizuelna uputstva koja se kazuju i opisuju djetetu*. Npr.

Jedna socijalna priča napisana za situaciju „ružni snovi-noćne more“ može izgledati ovako:

- Ponekad sanjam ružne snove. Isto kao kod drugih snova, događaj nije istinit. To su samo fotografije u mojim mislima. U redu je to što se plašim. Mogu reći sebi da je nešto normalno i da je samo ružan san ili mogu zatražiti pomoć od odraslih. Kada se ujutru probudim, vidjeću da je sve u redu. (Carol Gray, 1994)

Jedna socijalna priča sa vizuelnim elementima u vezi sa poželjnim ponašanjem može izgledati ovako:

<p>When someone is hurting or annoying me I will:</p> <p>1. Look at them.</p> <p>2. Put my hand up in a 'stop' sign.</p> <p>3. Say to the person, "Stop it, I don't like it."</p> <p>4. If it doesn't work I will get help from a teacher.</p>	<h3 style="text-align: center;">Rules for School</h3> <table border="1"> <tr> <td data-bbox="771 871 1039 976"></td> <td data-bbox="1047 871 1315 976">I listen to my teacher.</td> </tr> <tr> <td data-bbox="771 987 1039 1102"></td> <td data-bbox="1047 987 1315 1102">I put up my hand and wait when I want to talk.</td> </tr> <tr> <td data-bbox="771 1113 1039 1228"></td> <td data-bbox="1047 1113 1315 1228">I use a quiet voice inside the school.</td> </tr> <tr> <td data-bbox="771 1239 1039 1354"></td> <td data-bbox="1047 1239 1315 1354">I line up when I'm walking with my class.</td> </tr> <tr> <td data-bbox="771 1365 1039 1459"></td> <td data-bbox="1047 1365 1315 1459">I keep my hands and feet to myself.</td> </tr> <tr> <td data-bbox="771 1470 1039 1564"></td> <td data-bbox="1047 1470 1315 1564">I do my work.</td> </tr> <tr> <td data-bbox="771 1575 1039 1669"></td> <td data-bbox="1047 1575 1315 1669">I put my things away when it's time to clean up.</td> </tr> </table>		I listen to my teacher.		I put up my hand and wait when I want to talk.		I use a quiet voice inside the school.		I line up when I'm walking with my class.		I keep my hands and feet to myself.		I do my work.		I put my things away when it's time to clean up.
	I listen to my teacher.														
	I put up my hand and wait when I want to talk.														
	I use a quiet voice inside the school.														
	I line up when I'm walking with my class.														
	I keep my hands and feet to myself.														
	I do my work.														
	I put my things away when it's time to clean up.														

(Fig. 1. Ako me neko povređuje ili uznemirava:

- 1 pogledam ga u oči;
- 2 pokažem rukom na znak STOP;
- 3 kažem mu: "Stani, ne sviđa mi se";
- 4 ako ne stane, tražim pomoć od učiteljice.

Fig. 2 Školska pravila

1. slušam učiteljicu
2. dižem ruku i čekam red kada želim da govorim,
3. ne vičem u školi,
4. držim se reda kada izlazimo iz razreda,
5. ruke držim pri sebi i ne nogatam,
6. radim domaće zadatke,
7. stvari ostavljam na svoje mjesto.

11. Moja socijalna priča

U praksi se koriste raznovrsne socijalne priče. Mi ćemo ovdje dati primjere kako treba da izgleda jedna socijalna priča, a onda vi možete kreirati vašu!

Chan i O'Reilly (2008) su koristili set socijalnih priča kako bi intervenisali u ponašanju dva dječaka sa autizmom u inkluzivnom razredu. Opisaćemo slučaj dječaka Mata. Za njega su rađena neke socijalne priče sa ovim ciljevima:

- da sjedi uspravno na stolici,
- da ne diže ruku kada je pitan neko drugi,
- da ne komentariše ili pravi nepotrebnu buku.

Za svako od ovih ponašanja kreirana je po jedna socijalna priča i svakog jutra pred Matov odlazak u školu preduzimane su ove radnje:

- dopušteno je da Mat pročita socijalne priče,
- odgovarao je na pitanja u vezi sa tim,
- odigrana je igra sa ulogama.

Kada bi Mat pročitao naglas neku socijalnu priču, postavljeno mu je pitanje koje je trebalo da ga uputi na nalaženje rješenja odnosno na postizanje željenog cilja u Matovom ponašanju. U vezi sa ponašanjem na času, pitanje je bilo: „Što treba da radiš kada neko postavi pitanje u

razredu?” Od Mata je traženo da ponovi dio iz priče baš o tome. Zato što je u priči dato i rješenje kako u takvoj situaciji treba da reaguje Mat. Kada Mat odgovori ispravno, pohvali se. Ako nije odgovorio ispravno, upućivan je da ponovo pročita dio o rješenju.

U igri sa ulogama instruktor i još jedan odrasli igraju tj. dočaravaju određenu situaciju. Instruktor igra učitelja, a odrasli ima ulogu učenika. Njegov zadatak je da diže ruku samo kada učitelj pita njega, ili dižeo ruku, ali ne govori dok mu učitelj (instruktor) ne da riječ. Kada je Matu bilo teško da razumije igru sa ulogama, korišćena su i verbalna objašnjenja.

Ova intervencija ja trajala 5 nedjelja, u 13 sesija, a svaka sesija se odvijala prije dolaska u školu i trajala je 10-20 minuta. Autori su zaključili da je upotreba ovoga seta kod Mata dala sljedeći rezultat:

- a. smanjeno je nepoželjno ponašanja u razredu,
- b. povećan je broj dizanja ruke (javljanja),
- c. smanjeni su neprikladni vokali (glasovi).(Chan & O'Reilly, 2008)

Pravila u razredu

Pravila u razredu je neophodno poštovati da bi proces nastave tekao nesmetano. Skoro uvijek se traži od učitelja da dijete sa smetnjama u razvoju smjesti blizu sebe, u grupi sa ostalom djecom, ali ne izolovano. Djetetovo mjesto ne treba mjenjati zato što promjena može biti izvor frustracije za dijete sa smetnjama u razvoju. (U zavisnosti od potrebe djeteta može se tražiti da njegova klupa bude blizu izvora svjetlosti/prozora, ali u slučajevima dekoncentrisanosti zbog spoljnih nadražaja, može i da se udalji.)

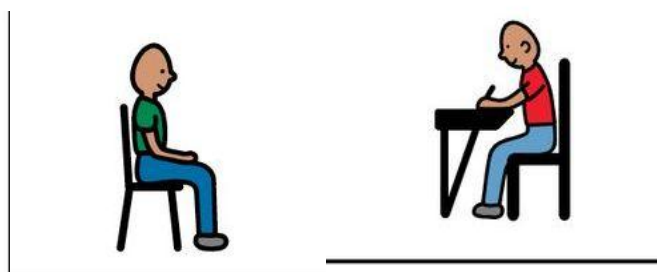
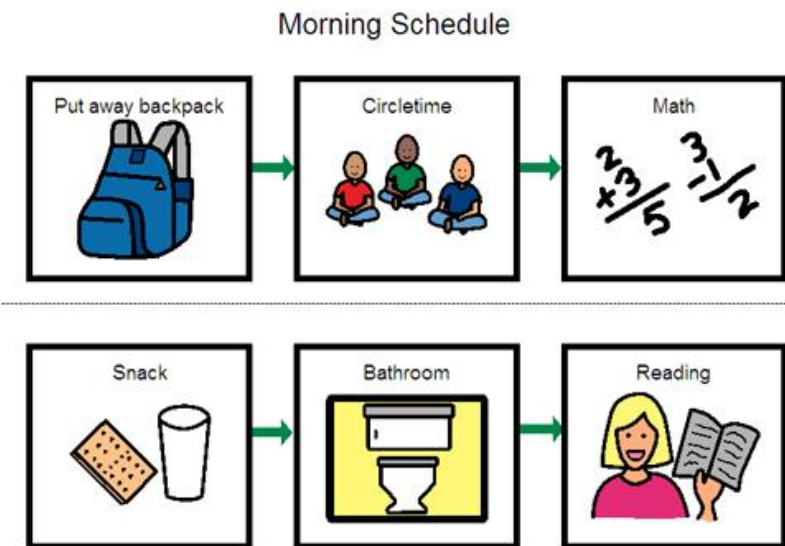
Kako bi se ambijent što više prilagodio, može se zatražiti i da se u školi postave trake u boji, kao svojevrsni putokazi, kako bi se pomoglo djetetu da se samo orijentiše i dođe do svoje učionice. Samostalna orijentacija u školi je veliki korak ka osamostaljenju djeteta i zbog toga treba i kod kuće da radimo sa njim na tom planu. Pomoću fotografija škole pripremamo dijete da identifikuje put do učionice, od učionice do kupatila, i tako redom.

12.U mom razredu

Da bi dijete naučilo rutini u razredu ili da bi dijete naučilo raspored, možemo koristiti razne figure ili fotografije kako bi aktivnost učinili lakše savladivom. Imenujemo i postavljamo razne fotografije ili figure po različitim djelovima razreda (škole, kuće) da bi pokazali koja je radnja u određenom prostoru i na određenom mjestu potrebna i poželjna.

Nedjeljni raspored takođe može da se pripremi pomoću simbola ili fotografija. Možemo to učiniti pomoću fotografija iz knjiga ili pomoću ilustracija - bitno je da one pomognu djetetu da se snađe i shvati raspored predmeta koje ima određenih dana u školi.

U zavisnosti od nivoa razvoja djeteta, razna poželjna ponašanja u razredu (kako smo pomenuli gore u Matovom slučaju), mogu se naučiti i pomoću socijalnih priča, ali ipomoću figura koje možete koristiti pojedinačno ili u raznim kombinacijama.

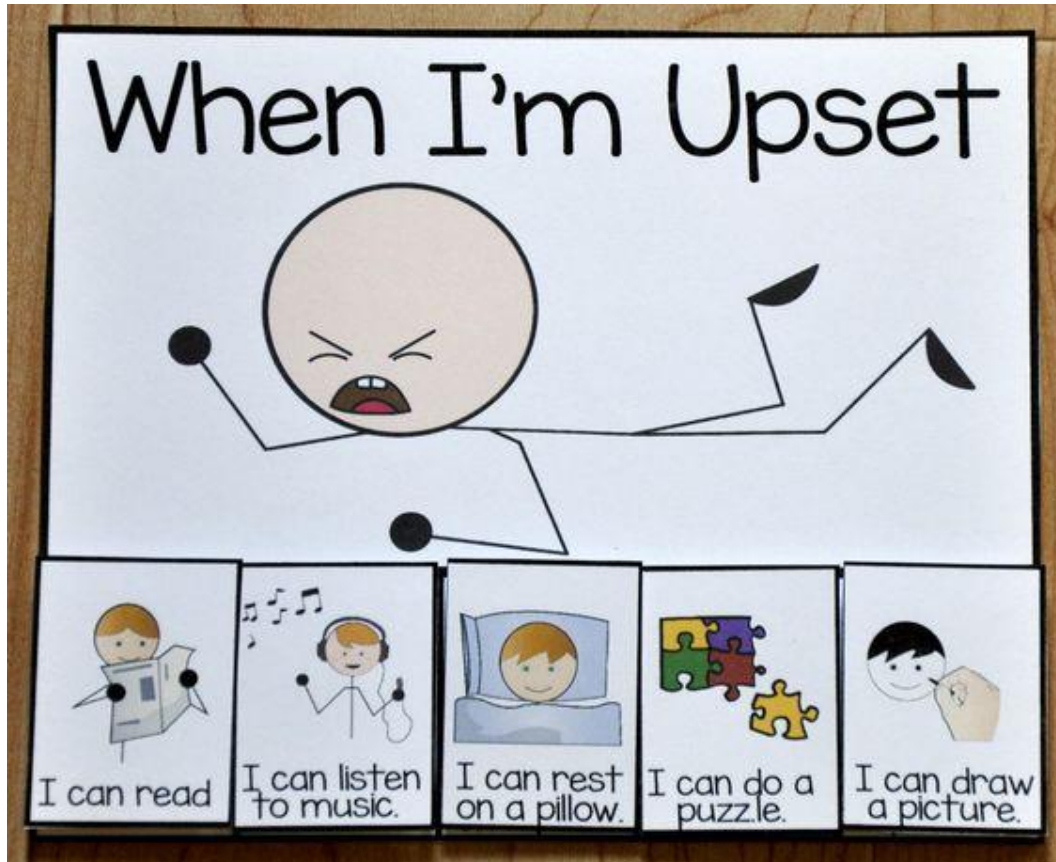

13. Kada sam uznemiren

Kontrola emocija je često otežana kod djece sa smetnjama u razvoju, naročito kod one sa autizmom, djece sa ograničenim intelektualnim sposobnostima i hiperaktivne djece. Čak i za terapeute sa iskustvom to je priličan izazov. Ono što se u tim slučajevima preporučuje jeste da prije djetetovog izlivanja emocija, mi identifikujemo elemente tj. znake koji upućuju da će doći do emocionalnog izliva. Neophodno je da na vrijeme uočimo i prepoznamo pokrete i karakteristike govora. Moramo pratiti: ton, brzinu izgovaranja riječi, disanje, stisak ruku i nogu, ubrzane otkucaje srca, jaku anksioznost itd.

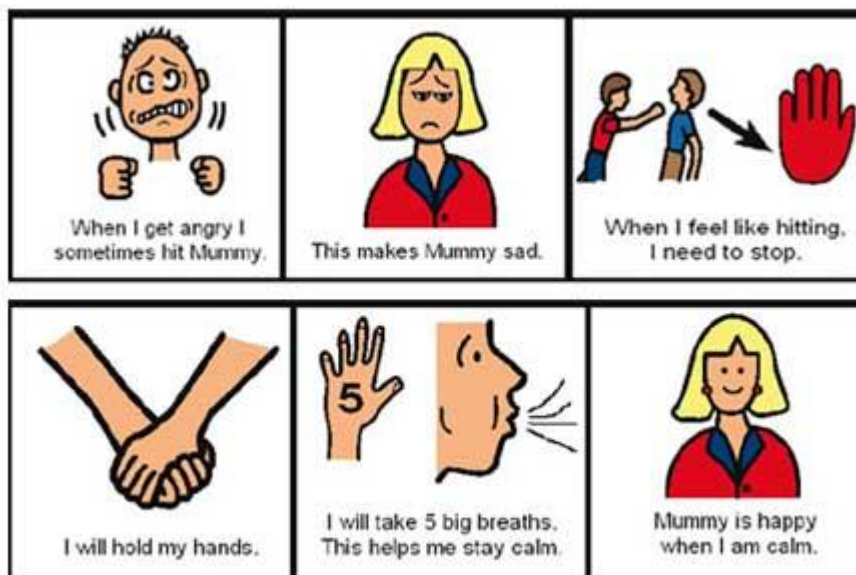
Moramo imati dosta strpljenja kako bi mogli modelirati željeno ponašanje i dati pozitivni podsticaj za dobro ponašanje.

Možemo imati neku vizuelnu ilustraciju poput ove u nastavku, koja pokazuje uznemirenost, ljutnju, ali i rješenja što dijete treba da uradi.

Kada sam uznemiren :

- mogu čitati
- mogu slušati muziku
- mogu odmoriti na jastuku
- mogu sastavljati puzzle
- mogu crtati

Ilustracije uzeta sa http://america.pink/social-stories_4080948.html

Fig.br

Kada sam ljut udaram mamu.

Mama se uznemiri.

Kada osjetim da ću udariti nekoga, treba da stanem.

Držaću ruke sastavljene

Udahnuću duboko 5 puta. To mi pomaže da ostanem miran.

Mama je sretna kada sam ja miran.

Imitiranje

Imitiranje je važan elemenat za sticanje novih znanja/sposobnosti, pa djeca koja ne uspiju prisvojiti imitiranje ostaju u velikom zaostatku. Ovoj djeci će biti teže da uče posmatranjem vršnjaka i učitelja, tako da će i angažovanja u spontanim aktivnostima biti komplikovanija (Smith, 2001).

Istaživanja kod djece sa autizmom bilježe vezu između demonstriranja imitacije i društvenih i komunikacijskih sposobnosti u koje spadaju: jezik/govor, igra i zajednička pažnja.

Zajednički trening imitiranja – (Ingersoll, 2008) prirodno je dizajnirana intervencija, sa ciljem da mala djeca sa autizmom nauče socijalnu upotrebu imitiranja tokom igre. Ovaj trening se oslanja na nekoliko tačaka tj. ciljeva od kojih ćemo izdvojiti najvažnije:

- Na početku odrasli imitira djetetove postupke sa igračkama, imitira gestove, pokrete tijela i glasove tokom igre. Od ovoga se očekuje da dijete obrati pažnju na ponašanje odraslog i tako poveća mogućnost za imitirajući odgovor.
- Tokom imitiranja odrasli opisuje sve postupke jednostavnim riječima. Ova indirektna forma stimulisanja jezika povećava mogućnosti za spontano vokalno imitiranje kod djece sa autizmom.
- Čim dijete postane svjesno imitiranja odraslog, počinje i samo učenje imitiranja. Ono u početku imitira ponašanja i postupke u porodici i one postupke koji su vezani za njegovu igru. Na primjer, dijete se igra nekim autićem, pomjerajući ga naprijed, nazad, zatim pomjera točkiće; u momentu kada dijete pomjera točkiće, odrasli modelira pokret naprijed-nazad. Na ovaj način, postupcima koji su bliski i poznati djetetu, povećavamo motivaciju djeteta da izvrši radnju.

Kada se usvoji imitiranje poznatih ponašanja, onda se prelazi na nova imitiranja, recimo: *sudar* autića sa zidom, potom brzo ili usporeno kretanje autića, pokreti gore-dolje itd.

Postoje neke preporuke za efektivno učenje imitiranja. Osim individualnog imitiranja ili onog koje nazivamo *jedan na jedan*, pomenućemo i jedno koje je najuspješnije u školi, a nazvano je „instrukcije u maloj grupi“.

Instrukcije u maloj grupi se koriste uspješno u učenju sposobnosti, kako kod predškolaraca, tako i kod onih koji već idu u školu (Christensen et al., 1996; Farmer, Gast, Wolery, & Winterling, 1991; Taubman et al, 2001). Riječ je o učenju onih sposobnosti od kojih imaju koristi ne samo djeca sa smetnjama u razvoju, već i sva ostala djeca. Na početku odredimo **poželjna ponašanja**, a zatim u malim grupama dajemo instrukcije koje treba imitirati. Poželjna ponašanja mogu se sastojati od imitiranja raznih gestova kao vježbe u grupi: aplauz, zajednički ritmički ples..., pa sve do dijeljenja igračkama, čekanja u redu, čišćenja radog mjesta itd.

14. Motoričko imitiranje

Dijete se uči raznim pokretima prema modelu/primjeru - npr. prosti motorički pokreti sa objektima, tjelesne motoričke aktivnosti, razni pokreti, pokreti ustima i jezikom, pokreti lica (mimika), aktivnosti fine motorike itd.

Ranije smo objasnili neke motoričke aktivnosti, ali svakako treba dodati da ima bezbroj aktivnosti koje se preporučuju za primjenu u razvoju imitiranja i povećanja pažnje (koncentracije). Npr. roditelj/učitelj može podići ruku, čime se traži od djeteta da podigne ruku, ili može da, sjedeći na stolici, pokreće nogu kružno ili pravolinijski, a od djeteta se traži da ponovi isto.

Kada djetetu objasnimo jednu motoričku aktivnost ruke/noge/tijela, možemo to učiniti interesantnijim ako unesemo element brzine u ono što tražimo da dijete imitira. Početak jedne vježbe u sporom ritmu, koji se polako ubrzava, donosi radost i bude interesantan za dijete. Možemo marširati pokrećući noge gore-dolje, zatim ubrzavamo; pokrećemo ruke ritmično, pa zatim ubzavamo itd.

Imitiramo dodirivanja objekata po određenom redosljedu - kada se pred dijete postavi nekoliko figura, a onaj koji radi sa njim kaže: “Uradi ovo” i dodiruje figure po odabranom i određenom redosljedu, dijete treba da imitira dodirivanje po istom redosljedu. Možemo uključiti i posebne efekte tj. elemente kojima raspolažemo, kako bi dodirivanje učinili interesantnijim. Recimo: čekićem igračkom (ili drugim predmetom) udarimo jednom šerpu, poklopac ili astal, i tako redom - ali, uz upotrebu muzičkih elemenata, to će biti mnogo ljepše i zabavnije. Aktivnost možemo učiniti jednostavnijom ili komplikovanijom u zavisnosti od nivoa razvoja djeteta.

Oralne vježbe

U okviru motoričke imitacije, predložit ćemo vam i neke aktivnosti i vježbe koje se rade posebno za razvoj govornog aparata. U prvom redu one se koriste za rad sa djecom sa govornim i komunikacijskim teškoćama, djecom sa intelektualnim ograničenjima I djecom sa autizmom.

15. Slanje poljubaca (vježbe za usne i obraz) :

- Podesimo usne za poljubac, opustimo, pa ponovo formiramo poljubac i tako više puta. Onda poljubimo prvo lijevi, pa zatim desni obraz, više puta.
- Upotrebjavamo slamčicu kako bi pili vodu ili sok. Ovo je dobra aktivnost za jezik i obraze jer zahtijeva dobro osnaženu oralnu motoriku. (Za učenje upotrebe slamčice vidjeti aktivnost koja slijedi.)
- Naduvamo obraze držeći zatvorena usta. Zatim naduvamo jedan obraz, pa drugi, onda oba i tako ponavljamo.
- Napučimo gornju usnu, zadim donju i to ponavljamo.
- Uvučemo obraz prema unutra držeći usne u formi poljupca.
- Uputimo širok osmijeh. Zatim se opustimo, i to ponovimo nekoliko puta.
- Izgovaramo samoglasnik “oooo” držeći usne zaobljeno, zatim samoglasnik “eeee” i potom kombinujemo oba “ooo – eee”.
- Izgovaramo “oooo” i pomjeramo vilicu gore – dolje.
- Duvamo mjehuriće od sapunice.
- Izgovaramo npr. “paah” akcentujući.

16. Izgovaramo “lalalalala” (vježbe za jezik):

- Izgovaramo: “la la la la la” bez pokretanja vilice, već samo vrhom jezika. Napravimo kratku pauzu, pa ponovimo.
- Postavimo jezik ispred zuba gornje vilice i držimo tako najduže što se može. Gutamo kada je to neophodno i nastavljamo ponovo vježbu do 3 minuta.
- Postavimo jezik ispred zuba i iza zuba nekoliko puta.
- Praktikuemo vježbanje izgovaranja glasova kao što su “t-t-t-t-t-t”, “n-n-n-n-n-n”, “d-d-d-d-d-d” ili ih po mogućnosti kombinujemo.
- Da li se sjećate kako smo imitirali žabu? Spojimo jezik sa nepcem i otpustimo, i to vježbamo do 25 puta.
- Ližemo lizalicu.
- Stavimo malo krema/šećera ili nešto drugo djetetu na usne i tražimo od njega da to poliče.
- I na kraju (ovo je nešto što obično djeci kažemo da ne čine!) učimo dijete da plazi jezik i da ga drži tako nekoliko sekundi. Držimo jezik vani, ne oslanjajući ga ni na gornju ni na donju usnu, pa ga stežemo i opuštamo.

17. Kako da upotrijebimo slamčicu za piće

- Za početak podijelimo slamčicu na pola, jer tako je potrebno manje snage da se usisa sok. Stavimo slamku u čašu sa sokom koje dijete voli i postavimo prste niže kako bi održali sok unutar slamke, postavimo slamku djetetu u usta i pustimo da sok isteče.
- Čim dijete nauči funkciju slamke, učimo ga kako da drži slamku usnama. Držeći slamku usnama, mi ponovimo prvu radnju.
- Kada nauči da drži slamku usnama, počinjemo učenje sisanja soka iz slamke. U praksi smo imali uspjeha sa sokovima koji su u malom pakovanju, jer laganim pritiskom na malo pakovanje sok potiče sam prema ustima djeteta, i to ponavljamo dok dijete ne shvati da treba da sisa sok kako bi ga okusilo.
- Kako bi otežali upotrebu slamke sa ciljem jačanja mišića govornog aparata, nakon što je dijete naučilo sisanje soka kroz slamku, spravljamo mu gušće sokove poput milk-shake, frappea, jogurta., i podstičemo ga da ih pije slamkom. Za ovo treba veća snaga i aktivnost donosi veći efekat.

18. Duvamo za pobjedu

Pravimo lopte od pamuka ili papira, plastike itd., koje postavimo na ravnu površinu. Odredimo graničnu liniju. Uzmemo slamku i zajedno sa djetetom duvamo kroz slamku prema lopti dok ne pređe tu liniju. Ova aktivnost može da se odvija u dvoje, u grupi, ali može i individualno, uzimajući i brzinu i vrijeme kao faktor.

Duvanje može da se vježba i na pištaljci ili na duvaljkama koje se koriste za proslave rođendana, kao dobra vježba za usne mišiće.

19. Verbalna imitiranja

Neka djeca počinju veoma rano da imitiraju zvuke, dok je kod druge djece to otežano. Svakako da prvo treba da ustanovimo da li dijete razumije što je imitiranje (podrazumijeva se imitiranje samo u praktičnom smislu, a ne i u nekom drugom vidu) i onda treba da pratimo da li dijete imitira pokrete poput plesa ili aplauza. Ako to nije slučaj, onda imamo signal da će dato dijete imati probleme sa verbalnom imitacijom.

Svakako, i kod verbalnog imitiranja potkrepljenja igraju veliku ulogu. Nađite nešto što je motivirajuće za dijete, nešto za što će se dijete potruditi da ga dostigne/dobije, znači adekvatno potkrepljenje. Da vas podsjetimo - to može biti omiljena igračka, hrana koju voli, golicanje, masaža leđa (kod ženske djece često bude funkcionalno davanje maminog nakita ili šminke, što neko može da odobrava ili ne, ali se u našoj praksi pokazalo uspješnim) itd. Pokažite djetetu kako će doći do nagrade.

Znači, na početku tražimo od djeteta da izgovara glasove, odnosno - mi "pravimo" vokale od početnih gugutanja, prvih glasova koje dijete ispušta, poput "mmmmm", "bbbb" i, ako ih ponavlja za nama, pohvalimo ga i damo mu pripremljeno potkrepljenje.

Uvijek ocijenite na kom nivou se dijete nalazi, pa sa toga nivoa planirajte dalje aktivnosti.

Napomena: možda će trebati i 1000 pokušaja dok dijete ne počne imitiranje, ali od vas se traži da redovno vodite zabilješke o tome što dijete otprilike ponavlja, a što ne. Budite uporni i istrajni u tome.

20. Kombinovano verbalno imitiranje

Ako kombinujemo motoričko imitiranje sa verbalnim u jednoj aktivnosti, djetetu možemo olakšati njegovo savlađivanje. Kombinovanje se naročito primjenjuje u onim motoričkim pokretima u kojima se dijete rado angažuje, npr. kod djeteta manjeg uzrasta ljubimo ruku i izgovaramo: “aaahhh”, skidamo mu čarapu sa jedne noge i kažemo: “faaaap”, pijemo malo soka i kažemo: “ahhh”, dok kašikom probamo jelo kažemo: “aaaamm”, udaramo rukom u nešto poput dobošaeafa i dodamo izraz: “buuuuum!”, pokrećemo mali autić i kažemo: “biiip, biiip” itd. Sve ovo ponavljamo gledajući dijete u oči i podstičući ga da i ono imitirajući izgovara isto.

21. Tražim pomoću komunikacije

Sljedeći važan korak je da dijete nauči da traži nešto pomoću komunikacije. Vi možete podsticati dijete na komunikaciju sa vama, ne samo neverbalno, nego i vokalizacijom nekog glasa ili cijele riječi. Ako izostaje komunikacija do te mjere da dijete ne traži nikada ništa od roditelja/učitelja, onda treba demonstrirajući da ga naučimo da traži. Na primjer: ako omiljenu igračku postavimo dovoljno visoko da je ne može dohvatiti, ali je može vidjeti, čekamo da nam se dijete obrati npr. da nas uzme za ruku i da nam da do znanja da želi tu igračku ili čekamo da uloži napor da je samo dohvati. Ali, ako ono to ne uradi, onda mi postupamo ovako: uzmemo dijete za ruku, pridemo igrački, pokažemo prstom i imenujemo je, npr: “Medooo”. Ako nas dijete od početka slijedi u ovome, dajemo mu potkrepljivač, a onda ga u narednom pokušaju podstičemo da nam pokaže prstom ono što želi. Slijedimo taj postupak sve dok dijete ne zatraži željeno imitirajući traženu riječ, koja je, u ovom slučaju “medo”, a koja iz usta djeteta može da se čuje i kao “oooo”, “meoo”, “dooo” itd. Ali, svako imitiranje moramo nagraditi.

Nakon što smo se pripremili, počinjemo sa imitiranjem i obično idemo po ovome redosljedu:

- samoglasnici
- suglasnici
- imitiranje slogova: ba, ta, da, ma, te, itd.
- slogovi koji se ponavljaju, poput: mama, baba, dada, papa, itd.
- jednostavne riječi
- riječi koje imaju dva uzastopna suglasnika (npr. "bravo", "tvrdo", itd.)

Razvoj motorike

Djeca sa smetnjama u razvoju često pokazuju razne probleme motoričke prirode. Mnoga djeca sa smetnjama u razvoju imaju problem sa održavanjem ravnoteža, tjelesnom snagom ili koordinacijom tijela i udova.

Razvoj raznih motoričkih sposobnosti dolazi kao rezultat učenja i praktikovanja, a predstavlja kombinaciju fizičkog razvoja i fizičkih sposobnosti. Razvoj motoričkih sposobnosti omogućava djetetu hodanje, bavljenje sportom, ali isto tako i pisanje i mogućnost bavljenja umjetnošću.

Motoričke sposobnosti su podijeljene u dvije grupe: sposobnosti globalne motorike i fine motorike. U globalne motoričke sposobnosti spadaju: pokretanje i koordinacija ramena, nogu i drugih krupnijih djelova tijela. Aktivnosti razvoja globalne motorike imaju za cilj razvoj mišićne mase ruku, nogu i torza. Ove aktivnosti obuhvataju pješčenje, trčanje, skakanje, penjanje uz stepenice, vožnju bicikla itd. U sposobnost fine motorike spadaju: razvoj i pokretanje zglobova, ruku i prstiju na rukama, kao i nogu i nožnih prstiju.

Aktivnosti za razvoj globalne motorike

22. Pješčenje u prirodi

Najprirodnija aktivnost za razvoj globalne motorike je šetnja u prirodi: putem, brdom, šumom, planinom, po kamenjaru, pijesku itd. Zamislite pješčenje kao aktivnost koja jača globalnu motoriku i pomaže nam da iskusimo i istražujemo prirodu.

23. Hodanje pravom linijom

Možemo improvizovati i pomoću špaga odrediti „liniju” po kojoj dijete treba da hoda, ali je nesumnjivo bolje da to radimo vani, u širem, interesantnijem ambijentu. Aktivnost može da se učini interesantnijom i ako liniju prate roditelji, brat ili sestra, hodajući kao prvi ili posljednji. Igra može da se oteža od slučaja do slučaja postavljanjem prepreka na putu (npr. neki objekat koji mora da se zaobiđe ili skloni).

24. Igra sa čunjevima u mom dvorištu (bowling)

Mnogi od vas znaju igru sa čunjevima, jer ste igrali ili gledali druge kako igraju. Da bi pružili ovo zadovoljstvo djetetu, možete sačuvati stare plastične boce od vode ili soka, napunite ih do pola vodom, pijeskom ili ih ostavite prazne, postavite ih vertikalno u sobi ili vani. Onda tražite od djeteta da loptom pogađa i obara što više njih.

Ova aktivnost traži dobru percepciju i koncentraciju, snagu u rukama i preciznost, odnosno sposobnosti koje treba redovno uvježbavati. Ako u ovoj aktivnosti učestvuje cijela porodica rezultat će biti bolji.

25. Prolazim kroz prepreke

Starim gumama, plastičnim obručima, kanapima i sličnim predmetima, možete improvizovati razne igre. Na primjer, postavite određene predmete tako da učinite neki put ili prolaz komplikovanim, pa dijete mora da: prolazi kroz prepreke, puži kroz tunel (improvizovan plastičnim obručima), preskače konopac itd. U ovim igrama, osim što mu pružaju zadovoljstvo, dijete razvija i globalnu motoriku. Može se i igrati uz muziku, te dijete tako nauči da započne igru kada počne muzika i da stane kada muzika stane. Isto tako tokom preskakanja ili puženja možemo pjevati razne pjesme, brojati ili izgovarati po jedno slovo prilikom svakog skoka.

26. U potrazi za blagom

Neke od igračaka koje dijete voli sakrijte po kući, u dvorištu ili parku, a od djeteta tražite da ih što više pronađe u kratkom vremenu i odloži u jednu kutiju postavljenu na određenom mjestu. Vi možete pomoći djetetu pitanjima: „Ima li neka igračka ispod stola, na krevetu, iza drвета,

pored cvijeća” itd. U ovoj igri dijete trči, saginje se, ustaje, itd. Takođe uči pojmove: ispod, iznad, iza, ispred... A na kraju igre možete skupa sa djetetom prebrojati pronađene igračke ponavljajući brojeve, imenujući igračke, pominjući njihove boje, veličinu itd.

27. Ko će dati gol?

Lopta je veoma važno pomagalo i u razvoju globalne motorike kod djece. Slobodno bacanje lopte rukom, gađanje loptom na određeno mjesto (koš, kanta, rupa itd), šutiranje lopte nogom da bi se postigao bilo gol, bilo neko određeno mjesto, neophodne su aktivnosti za razvoj motorike svakog djeteta. Ali, važna je i odbrana od lopte kada je baca neko drugi. Igra od nekoliko minuta bacanja/gađanja loptom i odbrana svakako je veoma poželjna.

28. Pravimo se da smo ...

Aktivnosti globalne motorike mogu se sprovesti i tokom igre „pravimo se da smo...” jer se u toj igri podstiče dijete da stoji na jednoj nozi, da skače u mjestu, da skače naprijed-nazad, da korača naprijed ili unazad, da ide na vrhovima prstiju... Može da se „pravi” da je patka, da skače kao žaba ili zec, da leti poput aviona. Ova igra pruža mogućnost da mašta dođe do izražaja pri kreiranju različitih pokreta.

29. Igre mog djetinjstva

Igru pločicom (pljosnatim kamenčićem) pamtimo iz djetinjstva. Na tlo nacrtamo kvadrate po kojima skaćemo po pravilima igre. Traži se od djeteta da po nacrtanim kvadratima baca pločicu, zatim da uskoči u dati kvadrat jednom ili sa obje noge. Ovo je kompleksna aktivnost i važna je za jačanje i razvoj mišića, dobru koordinaciju i balansiranje.

Sljedeća je „igra džina i patuljka”. Od djeteta se traži da sjedne kada mu se kaže „džin“ ili da čučne na „patuljak“,

30. Pokrećemo se u ritmu

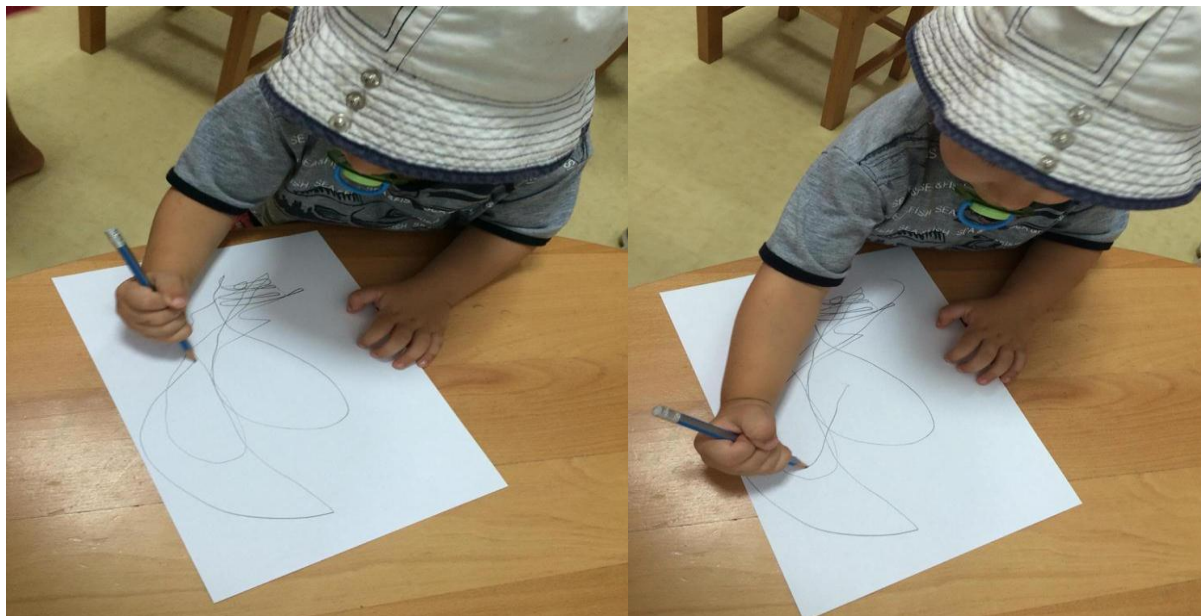
Uz muziku za djecu možemo upriličiti pravi porodični/društveni praznik. Možemo vježbati razne ritmičke pokrete i tako poboljšati sposobnosti globalne motorike. Ovo možemo upražnjavati u bilo kom ambijentu.

Aktivnosti za razvoj fine motorike

Hvatanje (uzimanje) sa dva prsta se često upotrebljava kada se govori o finoj motorici. Prosto rečeno, hvatanje sa dva prsta je uzimanje nečega velikim prstom i kažiprstom. Ovo hvatanje se upotrebljava pri uzimanju parčića razne hrane, pa sve do vezivanja pertli i držanja olovke.

Tri su tipična dječija hvatanja:

Hvatanje cijelom šakom: obično djeca do godinu dana hvataju olovku ili bojicu i drže je cijelom šakom nad stolom pri čemu je mali prst do papira, a palac pri vrhu olovke.

Hvatanje sa četiri prsta: čim dijete počne da kontroliše finu motoriku prelazi na hvatanje sa četiri prsta koristeći ta četiri prsta za hvatanje predmeta, potpomažući se palcem.

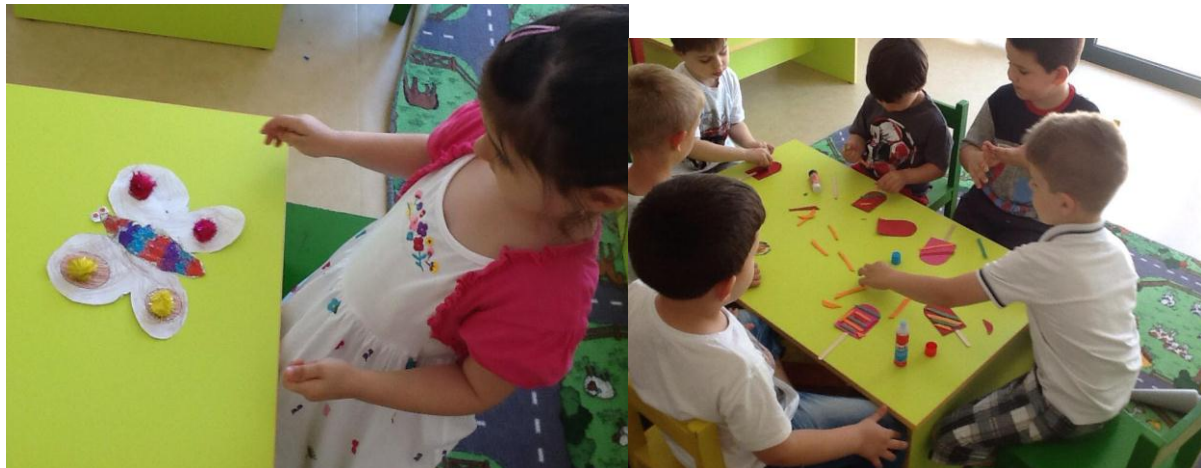
Hvatanje sa dva prsta: kada dijete stekne sigurnost pokreta upotrebljava dva prsta za hvatanje (uzimanje/držanje) predmeta. Tako ono koristi kažiprst (može i srednji prst) i palac za hvatanje i upotrebu manjih predmeta. Dijete sa dva prsta može podići lančić, zakopčati dugme, okretati stranice knjige, upotrebljavati preciznije olovku, makaze, može da se hrani, uzima hranu kako treba itd.

31.Cap-caaaap (hvatam sa dva prsta)

Da bi naučili dijete hvatanje predmeta sa dva prsta - kažiprsta i palca, koji se ispomažu i srednjim prstom, počinjemo tako što ta dva prsta raširimo do maksimuma, dok ostala tri prsta

ostaju stisnuta. Ovako možemo hvatati male predmete poput makarona, keksa, parčića voća itd, ilustrujući to što činimo riječju: „Cap!“

- hranu koju dajemo djetetu možemo podijeliti na manje djelove i ohrabriti ga da ih hvata čačkalicom (a čačkalicu drže dva prsta).
- možete koristiti štednu kasicu za metalni novac za vježbanje hvatanja novca da bi ga ubacili u kasicu.
- možete upotrijebiti veliku hvataljku za hvatanje predmeta poput pamučnih loptica, papira, pasulja itd. i da ih ubacujete u neku posudu.
- na isti način možete koristiti štipaljke za veš. Možete improvizovati i na nekom mjestu postaviti kanap na koji dijete može pomoću štipaljki da širi djelove svoje garderobe koje ono voli, baš kao što majka to čini na žici za veš.
- od krep papira ili papirnih salveta možemo ispresavijati komadiće u raznim oblicima, pa ih lijepimo i tako izrađujemo buket cvijeća ili mozaik na razne teme.
- otvaranje i zatvaranje čepova na flašama, teglama itd; otvaranje raznih pakovanja sa hranom kao što je smoki, čokolada itd.
- mala bočica kapi za oči ima onaj mekani dio kojim se može uvući neka obojena tečnost i pomoću nje možemo crtati neki lijep rad u boji (radi na principu tuševa u boji).

32. Upotreba perli, dugmadi, makarona ili drugih malih predmeta

Upotreba perli, dugmadi, makarona ili drugih malih predmeta i njihovo nizanje je aktivnost koja razvija finu motoriku i povećava koncentraciju. Naročito curice imaju jaku želju da izrađuju razne đerdane/ogrlice ili narukvice za sebe i druge.

Perle ili makarone možemo koristiti i za dekoraciju tijesta ili plastelina. Npr. od tijesta napravimo među i postavimo dvije perle umjesto očiju, a makaronu kao nos itd.

Ovi sitni predmeti pomažu i za klasifikaciju prema obliku, boji itd. Možemo uzeti tri flaše, na koje postavimo crvenu, zelenu i žutu traku, i onda makarone u boji klasifikujemo prema boji traka.

33. Vježbe upotrebe olovke

Olovka treba da bude odgovarajuće veličine, prikladna maloj, dječijoj ruci. Roditelj djetetu prvo pokazuje držanje olovke, opisujući riječima ono što radi.

Olovka se oslanja na srednji prst, dok je kažiprst i palac pričvršćuju - znači ta tri prsta drže olovku. Podsjećamo da je važno da dijete to nauči na samom početku, jer svaki drugi naučeni, a pogrešni način držanja olovke kasnije će biti teško ispraviti.

Preferira se da olovka bude mala, otprilike upola manja od uobičajenih olovaka u našim knjižarama.

Čim dijete nauči da drži olovku ispravno, pokažemo mu da ruka za vrijeme pisanja takoreći „leži” tj. oslanja se na mali prst i tada počinjemo sa upotrebom olovke...

34. Pratimo pravac

Da bi započeli aktivnost pisanja, prvo se djetetu daje olovka i strpljivo se čeka da je počne upotrebljavati na papiru, vratima, zidu itd.

Držanje olovke treba korigovati odmah na početku vježbajući mišiće ruke i prstiju. Prvo se treba potruditi da dijete piše samo unutar dvije određene linije. Te linije mogu izgledati kao na ovoj figuri:

Zatim se dijete podučava kako da piše po već napisanim ili štampanim takćicama ili isprekidanim linijama gdje one predstavljaju određenu figuru ili je mogu ograničavati, kako bi djetetu ovaj zadatak bio interesantniji.

Za vježbanje držanja sa dva prsta preferira se da dijete crta na vertikalno postavljenoj površini. Možete kupiti malu tablu ili, jednostavno, zaljepiti hartiju na vrata ili zid. Čim ga ohrabrite da počne crtati po toj hartiji, automatski će doći do izražaja hvatanje i držanje olovke sa dva prsta i njihovo jačanje u dobrom pravcu.

35. Radovi sa plastelinom (tijestom)

Rad sa plastelinom je oduvijek aktivnost privlačna djeci i služi ne samo za zabavu već i za razvoj muskulature prstiju. Miješenje, stiskanje, drobljenje (sitnjenje) plastelina korisno je senzorsko iskustvo. Upotreba plastelina ili tijesta za oblikovanje (pravljenje) raznih figura, pomaže razvoj uzimanja/držanja sa dva prsta. Na primjer, dijete može figuri čovjeka, koja je napravljena od plastelina, da sa dva prsta umetne perlice na mjesto očiju ili doda druge detalje na licu i tijelu; može sa dva prsta da oblikuje gnječenjem sitne kuglice koje zatim može da reda na podlogu od tijesta ili plastelina i napravi zanimljiv mozaik; može i obrnut proces - da iz mozaika prstima vadi jednu po jednu perlicu...

36. Rezanje

I rezanje makazama je motorička aktivnost. U slučaju rada sa djecom, rezanje podrazumijeva makaze koje dijete smije koristiti. Sama upotreba makaza nije prosta i dijete treba da vježba kako bi naučilo pravilnu upotrebu.

Upotreba makaza zahtijeva da palac bude gore, a kažiprst usmjeren prema dolje. Prije upotrebe makaza možemo vježbati obično pružanje ruke (rukovanje), jer u toj radnji ruka dolazi u položaj za upotrebu makaza. Pošto nam dijete pruži ruku nekoliko puta, dajemo mu makaze u ruku baš dok su prsti u tom položaju i upućujemo ga kako da ih upotrijebi.

Radi vježbanja rezanja možemo nacrtati razne linije (prave, krive) na papiru, razne forme (kvadrat, trougao) i druge, različite oblike, te učiti dijete da ih isiječe makazama. Ova aktivnost se može kombinovati sa umjetničkim radom: dijete reže i lijepi razne djelove za mozaik i sl.

Rezanje slobodnom rukom može da se primjenjuje i na salvetama koje su mekane. I one se režu na sitnije ili veće djelove i lijepe se u formi raznih mozaika. Ovo su neophodne aktivnosti za djecu sa disgrafijom i sa djecom sa ograničenim intelektualnim sposobnostima.

Sve ove aktivnosti pisanja i rezanja traže dominantnu ruku, bilo da je ona lijeva ili desna. Još u dobi od 3-4 godine može se primijetiti koja će ruka biti dominantna, ali u 6. godini već znamo koja je ta ruka, jer ona druga gubi važnost tj. postaje ruka koja samo pomaže. Kod procesa pisanja i rezanja, dominantna ruka ima glavnu ulogu, dok ona ne-dominantna ima ulogu stabilizatora. Primjer: jedna ruka reže makazama dok druga pridržava papir i pomjera ga po potrebi.

37. Slikanje i crtanje bojama

- *Vodne bojice* – Prije nego što upotrijebimo vodene bojice i četkicu (koja traži viši nivo koordinacije) možemo zabaviti dijete i navići ga na korišćenje boja tako što ćemo bojiti cijelom šakom po bijelom papiru. Ova aktivnost se odvija napolju ili u zatvorenom prostoru gdje nema bojazni da će boje uprljati ili oštetiti nešto drugo. Tragovi boje, koje će dijete praviti prstima, pomažu u koordiniranju oka i ruke.
- *Sundđer* – Možemo za bojenje upotrijebiti i sundđer, tako što ćemo ga prethodno izrezati u različitim oblicima ili veličinama. Tako će se dijete zabaviti ostavljajući na papiru tragove (obrise) srca, lopte, kvadrata itd.

38. Raznobojne slamčice

Slamčice se mogu kupiti veoma jeftino, a mogu se koristiti na razne načine, što pomaže u razvoju fine motorike, porastu percepcije, koncentracije itd.

- Slamčice možemo porezati makazama na kraće djelove i tada su pogodne za nanizati ih na konopčić, pa se mogu koristiti i za dekoraciju.
- Uz malo mašte, slamčice možemo pretvoriti u cvjetice i grančice, a mijenjajući raspored možemo kreirati i izrađivati od njih i druge oblike.
- Na kutiji za cipele izbušimo nekoliko rupa i od djeteta tražimo da ubaci slamčice (onako kakve su ili oblikovane u vidu cvjetova i sl.)
- Takođe, rupe možemo označiti različitim bojama i tražiti da dijete ubaci odgovarajuću slamčicu kod određene boje.
- Možemo otvoriti rupe u koje staje samo jedna slamčica ili više njih. Pored svake rupe označimo brojem koliko slamčica treba statiti unutra.
- Nekoliko slamčica možemo skratiti, a ostale ostaviti duže. Pored rupa postavimo znak koji određuje za koje slamke je rupa predviđena, te od djeteta tražimo da pronade i ubaci slamčicu odgovarajuće dužine...

39. Praktične kutije

Upotreba kutija, bilo da su one male ili velike, može biti raznovrsna.

Jednu kutiju srednje veličine napunimo pijeskom i u njoj sakrijemo razne, sitne predmete. Onda tražimo od djeteta da ih pronalazi.

Uzmemo više kutija i na svakoj označimo za što je predviđena - na prednjoj strani kutije možemo tako označiti životinje (domaće, divlje, vodene itd.), na drugoj kutiji možemo označiti prevozna sredstva (mogu biti podijeljena na drumska, vazdušna, vodena), a neku treću označimo plodovima voća i povrća. Djetetu se daju na gomilu svi ti predmeti/fotografije i traži se od njega da ih ubacuje u odgovarajuće kutije.

Kutiju možemo koristiti i za vježbe hvatanja/uzimanja/držanja predmeta s dva prsta; npr. umjesto kasice za sitni novac, na kutiji napravimo odgovarajući prorez i od djeteta tražimo da u njega ubacuje novčiće ili papirne novčanice, a dijete usmjerimo kako da to čini. Naravno, mogući su i drugi načini korišćenja kutije i vježbanja ruke tj. prstiju da obavljaju fine radnje, radi razvoja fine motorike.

Razvoj sposobnosti čitanja i pisanja

Čitam i pišem

Dijete se upoznaje sa slovima u ranom djetinjstvu kada mu roditelji čitaju priče iz knjiga. Izbor knjige je važan i zavisi od interesovanja djeteta. Slova u knjizi moraju biti veće veličine, a tekst moraju pratiti adekvatne ilustracije.

Dijete postepeno počinje shvatati da riječi koje mu čitate imaju svoje sastavne elemente – slova! Učenje slova može biti dug ili kratak proces, što opet zavisi od nivoa razvoja djeteta. Međutim, bio dug ili kratak, taj proces mora biti zabavan i interesantan, nikako mučan i opterećujući.

I prije samog učenja i shvatanja slova, djeca već imaju određena znanja i navike. Ona govore i slušaju, slušaju priče koje im se čitaju, prave se kao da čitaju, uče da razaznaju slova kao tonove i kao pisane simbole, škrabaju, crtaju, a kasnije vezuju slova za odgovarajući zvuk, pišu riječi, pišu rečenice i čitaju jednostavnije knjige.

U ovom poglavlju ćete naići na neke aktivnosti koje prethode identifikaciji slova i čitanju, zatim aktivnosti koje su vezane za knjigu, i nakon toga aktivnosti koje pomažu u razvoju pisanja-čitanja kod djece.

Zabavljamo se knjigama

Svi roditelji žele da njihova djeca nauče da čitaju, ali knjige nijesu samo za čitanje. Dijete treba da razvije neke od sposobnosti prije nego savlada čitanje, npr: pažnju i gledanje figura u knjizi, listanje i sl. Zbog toga, knjiga treba da se ponudi djeci još od malih nogu, čak od šestog mjeseca pa nadalje. Postoje knjige za bebe sa veoma privlačnim figurama u boji, pravljenе od raznih materijala poput plastike, štofa i sl, ali i one sa dodatnim djelovima koji proizvode zvuk, zvone itd. Postoje i knjige sa držačima da bi ih dijete lakše uzimalo u ruke, pa one koje se rasklapaju i u kojima se mogu naći prikazi raznih situacija ili likova itd.

Dok listamo knjigu, obavezno pokazujemo prstom predmet ili detalje koji su interesantni djeci. Mijenjamo ton u glasu i pravimo razne grimase lica, kako bi izazvali pažnju i interesovanje djeteta. Djetetu dopuštamo da mijenja stranicu, da dodiruje knjigu i da se zabavlja njome.

Djeci se veoma sviđa da slušaju kratke stihove/pjesme sa rimom, koje treba čitati sa ljubavlju i ushićenjem, jer tako stvarate vezu vašeg glasa, koji već vole, sa knjigom. Stalno ponavljanje je veoma važno za učenje i srećna je okolnost što djeca vole da ponavljaju više puta priče koje im se dopadaju, a ponekada se ona sama poridružuju „čitanju” kada na red dođe refren ili drugi stihovi koje vole.

Na primjer: kada djetetu čitamo priču „Tri praseta i vuk”, nakon što ponovimo nekoliko puta dio gdje vuk izgovara: „Mali prasiću, otvori vrata, otvori vrata, otvori...“, pitamo dijete: „Šta je rekao vuk?” i sa entuzijazmom čekamo odgovor.

U nastavku ćete naći opširnije nekoliko ideja kako podsticati djecu da uživaju u knjigama i da se igraju njima, kako bi kasnije imali želju i da ozbiljnije rade tj. iz njih uče čitanje i slova.

40. Smiješni glasovi

Djeca uživaju kada tokom čitanja knjige mijenjamo glas ili kada uz čitanje koristimo razne igračke, uključimo ih u našu priču i mijenjamo glas za svaku od njih. Kada čitate knjigu sa djetetom mijenjajući glas (dubokim ili piskavim glasom, hrapavim glasom itd.) privući ćete pažnju djeteta i ono će vas pratiti pažljivo. Govorite kratko i razgovjetno i učinite da i dijete bude dio priče. Na primjer:

Pokažite im neku novu životinju, recimo žirafu, i čitajte: *Žirafa sa duuuugim vraaaatooom, padeeee, jaooooo...* Naglasak je na dugom vratu, na padu žirafe, pa na tome *jaoooo*. Tako dijete lakše vizualizuje žirafu i lakše izgovara „jaoooooo“. Dijete pitamo što se desilo sa žirafom? Kako je žirafa jauknula kada je pala?

Teatralni pokreti isto tako pomažu u razumijevanju priče, čine da cijeli proces bude zanimljiviji, podstiču motoričku i verbalnu imitaciju i veoma su zabavni. U momentu kada dijete prisvoji pokrete i fraze, mi se povučemo i pustimo ga da samostalno interpretira.

Slušanje kratkih priča, odgovaranje na pitanja iz priče i osmišljavanje novih situacija su veoma pogodne vježbe za djecu sa teškoćama u učenju, naročito za one sa dislekcijom.

41. Knjiga i ručna lampa

Moguće je osmisliti različite igre sa knjigama, gdje će se dijete bavljati neizmjereno. Uzmite knjigu i ručnu lampu. Isključite svjetla u sobi ili se uvucite sa djetetom ispod pokrivača, pa usmjerite svjetlo lampe na različite figure i tada počnite da ih imenujete. Ova aktivnost otvara djetetu prostor za komunikaciju i učenje npr. redosljeda postupaka. Da dijete naučimo nekom redosljedu kazujemo mu: „Moj je red da uključim svjetlo..., Sada je tvoj red“, tako dijete može učiti i riječi/pojmove: „ugasiti“, „upaliti lampu“, kao i imenovanje raznih figura i pojmova koje ste vi odabrali da učite, a kreativan način učenja će se djetetu veoma svidjeti.

42. Improvizujemo figurama

Često nam se dešavalo da ilustracije u knjizi privlače pažnju djeteta i čine ga radoznalim i voljnim da uzme u ruke knjigu, čak i da lista, da traži od nas da mu pokažemo nešto iz knjige, a onda - kada smo mi pokušali da čitamo/objasnimo datu priču - dijete više nije slušalo i izgubilo je interes.

Ako se vama desila ova situacija, onda je to znak da moramo slijediti instinkt i otkritio šta je u nekoj ilustraciji ili na fotografiji najviše zaintigiralo dijete, pa tada tek počnemo da

improvizujemo priču.

Priča koju improvizujemo mora da se poklapa sa nivoom razvoja djeteta i sa našim ciljem.

Ona često služi za podizanje nivoa komuniciranja između roditelja/druge osobe i djeteta, upoznavanje figura, imitaciju glasa ili slanje određene poruke kroz priču.

43. Stvaramo zajedno

Kao što je gore već navedeno, umjesto da im jednostavno čitate priču riječ po riječ, djeca više vole ako im pričamo priče u kojima možemo da pomenemo ili koristimo pojmove, stvari ili likove koji su važni za njih, npr. ako koristite ime vašeg djeteta u priči ili ime druga/drugarice ili voljene likove sa televizije...

Kroz ovu aktivnost mi podstičemo dijete da aktivno učestvuje u razradi priče. Kada mi počnemo sa pričom, pripitkujemo dijete da samo osmisli tok priče, recimo: „Onda je pošao...gdje?“ Ili: „Šta je uradio“, i tako stalno pitanjima, koja nazivamo *otvorena pitanja*, pružamo priliku djetetu da improvizuje priču, a ne da samo odgovara sa da ili ne. Ako se djetetu sviđa priča koju ste kreirali i osmislili, onda je možete pretvoriti u knjigu: napišite je na kompjuteru, koristite velika slova, odšampajte, a onda kao ilustracije izlijepite odgovarajuće fotografije, sličice ili je sami iscrtajte i obojite i sl. U tu knjigu možete uklopiti i fotografije vašeg djeteta, što će dijete još više vezati i za tu i uopšte za knjigu.

44. Ja sam super-detektiv

Uzmemo omiljenu djetevu knjigu sa figurama i listamo zajedno sa djetetom. Stanemo kod ilustracija i podstičemo dijete da pogleda pažljivo, dok zajedno imenujemo to što vidimo. Na taj način dijete se familjarizuje sa svim imenovanim stvarima koje će kasnije otkrivati kao superdetektiv. Igra detektiva počine pitanjem djetetu: „Gdje se nalazi figura nekog predmeta koji počinje na M“? ili možemo još više uprostiti „Gdje se nalazi nešto crveno?“. Na isti ovaj način možete vježbati forme, brojeve itd.

Igru možemo otežati tražeći od djeteta da prati slijed događaja.

Kazjući događaja na osnovu figura, zastanemo kod neke stranice i pitamo: „Što sad dolazi na red?!" (prije nego okrenemo stranicu). Ako dijete ima poteškoća da odgovori, vi možete da mu ponudite dvije alternative od kojih jedna mora biti tačna. Npr, kažete: „Što misliš, je li pas ili mačka na sljedećoj stranici?!" Ova aktivnost najbolje funkcioniše kada dijete zna knjigu i pami figure/likove/ilustracije.

Kada je dijete dobro upoznato sa knjigom, ono osjeća da ima moć nad knjigom i onda ima hrabrosti da pokuša i nešto drugo. Naredni korak je „praviti se da čitam“, što je dobra najava za proces čitanja.

45. Mikrofon

Igračka mikrofon ili pravi mikrofon može učiniti čitanje vrlo zabavnim. Na početku čita učitelj/asistent ili roditelj, onda dijete, koje, u zavisnosti od stepena razvoja, može ponavljati riječi ili nastojati da kobajagi čita, dakle, može da imitira. Prvo kraće fraze, a kasnije i rečenice.

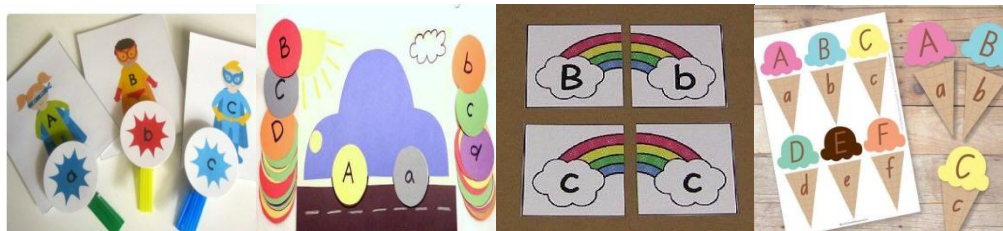
Aktivnosti za razvoj čitanja

Prvi korak u razvoju sposobnosti čitanja je razumijevanje veze između slova (grafeme) i odgovarajućeg mu glasa. Učitelj može pomoći djetetu da razvije ovo razumijevanje putem brojnih zabavnih aktivnosti.

46. Upoznajemo slova

Počinjemo sa velikim slovima. Obično se počinje po abecednom redu, ali može se i odstupiti od toga, u zavisnosti od razvoja djeteta. Za prikazivanje slova možemo koristiti karton sa velikim slovima, ilustrovanim sa po jednom figurom koje počinje tim slovom, A- ajkula, B- banana itd. Nakon pokazivanja nekoliko slva npr. A,B,C, koje mi vokalizujemo/izgovaramo, tražimo od djeteta da identifikuje npr. slovo A i čekamo 5 sekundi da dijete izgovori glas A. Ako dijete pogodi, mi ga pohvalimo i dajemo potkrepljenje, a ako ne pogodi, pomažemo mu izgovarajući to slovo još jednom. Pritom možemo uzeti djetetovu ruku i njegovim prstom mu pokazati slovo, preći preko linija slova izgovarajući ga. Naredni korak je da karton sa predstavljanim ili naučenim slovom uzmemo, pokažemo djetetu i pitamo ga koje je to slovo? Ako u roku od 5 sekundi pravilno odgovori, pohvalimo ga. Ukoliko ne, ponavljamo postupak i pomažemo djetetu i dalje. Proces uvijek zavisi od konkretnog djeteta.

Nakon savladavanja velikih slova, prelazi se na mala. I ona se predstavljaju djetetu na isti način, i nakon što ih nauče, možemo organizovati razne aktivnosti i nova saznanja za dijete, npr: povezivanje velikih i malih slova uz pomoć igre superheroja, igre autima, igre sa dugom, sladoledom itd.

Ova aktivnost može da se razvija i u formi pronalaženja parova datih slova, npr. djetetu dajemo slovo A, onda tražimo od njega da pronade u nekom časopisu i izreže (po potrebi uz našu

pomoć) slova A, koja kasnije lijepi u svesku. Ili možemo u neku kutiju staviti listiće sa slovima među kojima je i slovo A. Dijete traži i pronalazi, identifikuje traženo slovo. Aktivnost može da se odvija i sa dvoje djece gdje svako od njih traži što više slova A ili B, tokom, recimo, 1 minuta. Isto tako, u kutiju možemo staviti i mala slova i kada ih dijete pronade, postavlja ih uz velika. Naravno, mnogo je načina za učenje slova, samo treba otkriti koji je od njih zanimljiv i efikasan kod datog djeteta.

47. Igra memorije

Ova aktivnost zahtijeva da nekoliko parova istih slova, koja smo zalijepili na jednake komade kartona, okrenemo licem ka podlozi, najčešće ka stolu. Dijete podigne jedan karton, pogleda koje je slovo na njemu i vrati ga u prvobitni položaj. Zatim traži dalje, otkrivajući šta je na drugim kartonima. Kad uoči isto slovo, spaja ga sa kartonom na kome je već vidjelo to slovo. Ako pronade takav par, sklanja ga iz igre i nastavlja sa preostalim kartonima. Ovako nastavlja dok ne pronade sve parove. Igra može da se bavi samo velikim slovima, ali može i da se kombinuje tako da par čine jedno veliko i jedno malo isto slovo (npr. par su A i a, B i b, i tako redom)

Ako dijete ima i dalje poteškoća u identifikovanju slova, onda preduzimamo izradu slova od raznog materijala (plastelina, tijesta, krep papira i sl.). Dok to radimo pitamo dijete ili ga podsjećamo: „Što radimo sada?“, „Koje slovo pravimo?“, „Gdje ćemo postaviti ovo slovo?“, tako da dijete ponovi više puta to slovo.

Ovo je jako dobra aktivnost za djecu sa ograničenim intelektualnim sposobnostima koja imaju kratko i ograničeno pamćenje kao i teškoće u razlikovanju, redjanju i identifikaciji analogija.

48. Zabavljamo se uz slova

Uz razne aktivnosti možemo obnavljati znanje o naučenim slovima, npr. vezivanjem nekog slova sa određenom riječju (iiii – idi; oooooo – ohoho...). Na početku to možemo učiniti učeći strofe sa rimom, poput:

O – odžak *svjetli u*

M - mrak

V – veliki je *ovaj*

D - dimnjak

Ovakve (složenije ili još jednostavnije) stihove konkretizujemo i datim figurama gdje gore ili dolje piše naziv onoga što je na slici. Pred dijete postavite, recimo, sliku sata na kojoj i piše riječ SAT. Tražimo da dijete nađe slova od kojih je napisana ta riječ i samo kaže naziv predmeta. Možemo pokriti rukom naziv date figure koju pokazujemo djetetu, pa tražiti da ono samo kaže koje je prvo slovo u nazivu, a potom i ostala, koja će identifikovati i po redu od njih sastaviti traženu riječ. Na primjer, pitamo: „Što je ovo?“; „Kojim slovom počinje/ koje je prvo slovo koje izgovaramo kada kažemo ime?“.

I prije nego što nauči čitanje, možemo raditi sa cijelim riječima, kako bi dijete razumjelo čemu služi povezivanje slova. Napravimo radne listiće na kojima pišemo imenice, recimo: sat, vjetar, lopta..., po dva puta i od djeteta tražimo da upari svaku od ovih riječi. Ovu aktivnost možemo otežati pišući imenice raznim fontom slova ili napisanu riječ čita učitelj/roditelj, a od djeteta se traži da pronađe objekat koji je označen tom riječju i tako ih poveže.

Aktivnosti podsticanja i razvoja sposobnosti pisanja

Pisanje je važan dio u životu svakog od nas. Učenje pisanja je težak proces, koji zahtijeva vrijeme i trud u radu sa djecom, naročito sa djecom sa smetnjama u razvoju.

Kao i kod čitanja, djeca postaju svjesna pisanja u ranom djetinjstvu, posmatrajući roditelje kako čitaju i pišu.

Da bi djetetu pomogli u razvoju sposobnosti pisanja, morate mu pružiti mogućnost da praktikuje ovu aktivnost veoma rano. Važno je podstaci ga da crta i piše dok je još malo, trudeći se da mu to učinite što zabavnijim. Zato dajte djetetu olovke, krejone, bojice, markere i papir, i zajedno crtajte i švrljajte. Napišite ime djeteta u podnožju papira i pokažite mu slova njegovog imena, podsjećajući ga i pokazajući mu ta slova gdje god ih susretnete. Možete podsticati dijete da samo napiše prvo slovo svoga imena na papiru kad god crta.

U nastavku ćemo vam sugerisati nekoliko aktivnosti koje pomažu djetetu u razvoju sposobnosti pisanja.

49. Crtam između linija

Od vježbi koje prethode učenju pisanja je škrabanje/šaranje, pa nakon toga, bojenje. Sva djeca počinju učenje pisanja šaranjem. Vremenom, i samo šaranje podstiče djecu da ona počinju shvatati da osim što tako šaraju, mogu ponavljanjem poteza nacrtati i neki oblik, neku figuru, i tu figuru bojiti raznim bojama.

Djeca prvo treba da vježbaju bojenje velikih figura ili formi, jer tako mogu lakše bojiti unutar linija, a kasnije će preći na manje površine i sitnije detalje.

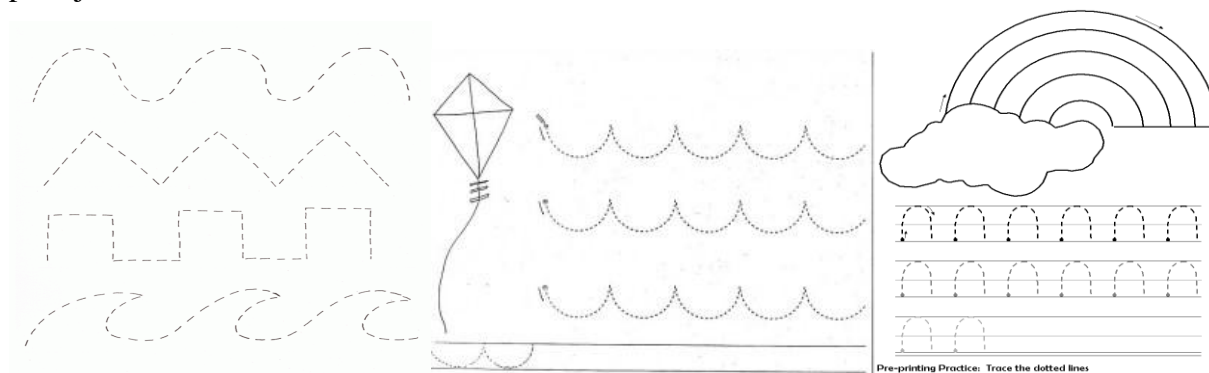
Učiteljica, asistentkinja ili roditelj treba da pruže djetetu crtež sa figurama ili likovima koje ono voli i da ga podstaknu (i uče) da crta unutar zadatih linija, pohvaljujući i nagrađujući ga za svaki uloženi napor da crta unutar linija.

Usvajanje (učenje) ovakvih sposobnosti često iziskuje podsticaj i fizičku pomoć (držanje ruke nad papirom, držanje olovke itd.) od osobe koja radi sa djetetom.

50. Spajam tačke

Djetetu se daju bijeli listovi sa figurama koje su oformljene tačkama i od djeteta se traži da prati tačke olovkom i spoji ih linijom, i tako kompletira figuru. Ukoliko dijete drži olovku dobro i šara slobodno, tada ga učimo da spaja tačke, kako bi ispočetka vuklo prave linije, zatim iskrivljene i kasnije teže forme. Kada usvoji dobro ovu radnju, onda je spremno za rad na slovima i brojevima.

Od djeteta se traži da piše brojeve i slova spajajući tačke ili pišući preko broja odnosno preko slova. Ova aktivnost pomaže djetetu da nauči pisanje slova i brojeva i prethodi samostalnom pisanju.

51. Pišem slova na pijesku

Pisanje slova na tacni sa pijeskom (brašnom, šećerom itd.) je aktivnost koja pomaže djetetu da se zbliži sa slovima i zapamti kako se pišu.

Po mogućnosti idite i koristite pješčanu plažu, kako bi ova aktivnost donijela jedinstveno iskustvo djetetu.

52. Crtam linije

Djetetu se daje bijeli list papira sa napisanom jednom linijom i traži se da uradi/nacrta isto. Kažemo mu: „Nacrtaj liniju kao što je ova” pokazujući prstom liniju; pohvalimo ga i nagradimo kada napiše dobro. Kada ne uspijeva samostalno, pomažemo mu pokazujući mu još jednom kako treba nacrtati, a držimo mu ruku, ako je neophodno.

Kada nauči napisati pravu liniju, počinjete sa učenjem pisanja zakrivljene linije, po modelu koji smo pripremili tj. već nacrtali, i uvijek pružamo djetetu neophodnu pomoć.

53. Pišem slova

Najbolje je da djeca počnu učenje pisanja slova od onih koja su najjednostavnija za pisanje. Velika slova koja im pokazuje učitelj/asistent/roditelj, ne nekom kartonu, počevši od slova koja je najlakše napisati: I, L, H, T, E, F, itd., a kasnije će se tražiti od djeteta da ispisuje ona teža. (Isto je i sa ćirilicom – prvo djecu učimo ona lakša za pisanje, pa potom teža.) Nakon što je naučilo pisanje velikih slova, nastavlja se sa pisanjem malih slova. Na isti način se vježba i pisanje brojeva. Kada sve to dijete dobro usvoji, prelazi se na samostalno pisanje. To je faza kada je dijete sposobno da napiše slovo koje se od njega traži, bez prethodnog podsjećanja na to kako to slovo izgleda i gledanja gdje je već napisano.

Matematičke aktivnosti

Do unazad nekoliko godina postojalo je ubjeđenje da djeca sa smetnjama u razvoju nisu sposobna da nauče čitanje i matematičke radnje. Kada se ima ova predrasuda, onda se djeci i ne daje mnogo mogućnosti za učenje. Ali, u posljednje vrijeme, od uvođenja inkluzije, ovo mišljenje je dosta promijenjeno.

Kada je riječ o matematičkim aktivnostima, djeca sa smetnjama u razvoju mogu imati razne poteškoće pri usvajanju matematičkih pojmova. Treba imati na umu da neka djeca mogu imati problema sa kratkoročnim pamćenjem i da zbog toga nisu u mogućnosti da se sjete informacija ili činjenica koje su čula. Neka druga mogu kasniti u razvoju fine motorike i imati probleme sa koordiniranjem oka i ruke. Zbog toga mogu imati poteškoće u pisanju brojeva i normalno je da će imati manje energije da se fokusiraju na razumijevanje matematičkih problema. Neka djeca imaju problema sa govorom i sa ekspresivnim jezikom. Ona mogu razumijeti više nego što mogu govoriti, ali zbog poteškoća u izražavanju može se desiti da potcijenimo ono što su djeca sposobna razumjeti.

Pored toga, mnoga djeca sa smetnjama u razvoju doživljavaju frustracije, što ima za posljedicu to da djeca nisu motivisana da ulože trud, lako se predaju i odbijaju saradnju. Na svu sreću, djeca aktivno odgovaraju na interesantne aktivnosti i igrice gdje se traži upotreba matematike. U nastavku ćete naći neke aktivnosti i igre koje podstiču razvoj matematičkih sposobnosti.

Mnogi misle da matematičke sposobnosti obuhvataju samo brojeve i količine, pa, ipak, prije nego što dijete počne da broji, sabira, oduzima i bilo što drugo radi sa brojevima, treba da nauči i shvati neke pojmove.

Npr. neko dijete neće biti u stanju da izbroji koliko je crvenih krugova na nekoj slici ako nije u stanju da razlikuje što je krug i što je crveno; ili ne može da pokaže koliko je visoka kula od blokova ako ne zna što znači *visoko* itd.

Još jedan značajan pojam koje dijete treba da nauči je klasifikovanje ili grupisanje. Npr. ako tražimo da dijete zna da izbroji djevojčice u razredu, prije toga ono mora da nauči da klasifikuje učenike na djevojčice i dječake.

Početak usvajanja matematičkih pojmova su: poređenja (malo/mnogo, više/manje, isti/različiti), povezivanje identičnih stvari i obične klasifikacije (iste boje, iste veličine itd).

Najprostije poređenje je razlikovati kada je jedan objekat veći od drugog. O ovome treba pričati sa djetetom još kada je sasvim malo. Zato, kada vidimo neki veliki objekat, istovremeno raširimo ruke najviše što možemo i kažemo djetetu: „Kako je veeeeliiiiik”.

Evo nekoliko aktivnosti i igrice:

54. Veliki/mali

Uzmite dva ista predmeta od kojih je jedan duplo veći od drugog, npr. dvije kutije, dvije knjige, dječiju cipelu i cipelu od roditelja/učitelja. Za početak dijete treba da bude u stanju da identifikuje svaki objekat. Kažemo mu: „pokaži mi kutiju” ili „pokaži mi knjigu” i kada ih pokaže (tačno), pohvalimo ga: „Bravo! Odlično!” itd. Onda postavimo dvije knjige pred dijete i kažemo: „Pokaži mi veliku knjigu”. Ako pokaže tačno, pohvalimo ga, ako ne, onda postavimo veliku knjigu bliže djetetu, a manju dalje, i ponovimo ovu vježbu nekoliko puta dok ne usvoji tj. shvati šta jeste veliko, a šta jeste manje tj. malo. Istu proceduru upražnjavamo i sa ostalim objektima. Aktivnost možemo sprovesti u svakom ambijentu ne gubeći iz vida cilj koji želimo postići.

55. Manje/više

Gradimo blokovima (kockama) dvije zgrade - jednu manju i jednu veću. Brojimo blokove glasno i pitamo dijete gdje je više blokova. Ako dijete odgovori tačno dopuštamo mu da sruši veći zgradu. Ako pogriješi, pokažemo mu veću zgradu i ponovimo aktivnost nekoliko puta dok dijete ne nauči.

Sličnu igru možemo upražnjavati sa olovkama, makaronima i sl, držeći samo nekoliko olovaka/makarona u jednoj ruci, a u drugoj više. Nijednom ne zapostavljajte potkrepljenje naučenih pojmova, kako je opisano u primjerima za dnevnu rutinu.

56. Isti/različiti

Da bi dijete naučili klasifikaciji, ono prethodno mora biti u stanju da sagleda detalje u pokazanim objektima, da uporedi i onda grupiše one koji su isti, prema onima koji se razlikuju. Treba početi sa dva objekta koji su potpuno isti i onda im primaknemo jedan objekat koji se potpuno razlikuje od njih.

Uzmete nekoliko parova sa po dva objekta i jedan potpuno različit objekat i postavite na sto ispred djeteta. Počinjemo sa dvije olovke i jednom loptom (dva autića i jednom knjigom, dva lista bijele hartije i jednom kredom, dvije čarape i jednom cipelom, dvije kockice i jednom

jabukom, figure tri identična predmeta i jednu figuru koja se razlikuje od njih).

Pokazujte djetetu jedan po jedan dva identična objekta (predmeta) i to (po)kazujući mu kako su i zašto isti. Npr: „Ovo je olovka... i ovo je olovka! One su iste!“ Poslije pokažite objekat koji se razlikuje, loptu npr, i pitajte: „Je li ovo olovka?. NEEEE, ovo je lopta, ona nije ista!"

Možete se igrati sa djetetom lopte i nakon nekoliko minuta pokažite mu olovku i pitajte: „Je li ovo isto što i lopta?" Pa naglasite: „NEEE, nije isto, razlikuje se!"

Potom uzmete dvije olovke i pitate ga da li su one iste? Aktivnost ponavljate više puta, sve dok dijete ne usvoji tj. nauči razlikovanje.

Ove vježbe treba početi sa konkretnim predmetima, a kasnije preći na prikaze (figure) tih predmeta, odnosno na crteže ili fotografije.

Postavimo na sto ispred djeteta jednu šolju, jedan češalj, jednu kašiku i jedan autić. Na stolici pored djeteta stavite jednu kutiju u kojoj su isti predmeti: šolja, češalj, kašika i autić. Onda uzmete šolju iz kutije, postavite blizu šolje koja se nalazi na stolu i recite djetetu: „Vidi, ova šolja je ista kao ova druga. Iste su!“ Vratite šolju u kutiju i tražite od djeteta da ponovi vaš postupak. Onda uzmete češalj iz kutije i tražite da ga dijete postavi pored češlja na stolu. Ako to uradi uspješno, pohvalite ga i nastavite istu vježbu i sa ostalim predmetima. Ako predmeti zbog nečega ometaju pažnju djeteta ili mu je zaokupljaju, onda koristite one koji ga manje zbunjuju.

57. Proste klasifikacije

Klasifikacija prema bojama

Koristimo iste predmete različitih boja (papir u boji, olovke, kocke, plastične čaše, autiće, lopte i sl.) i učimo dijete kako da ih klasifikuje. Kažemo npr: „Hajde da stavimo papire iste boje na jedno mjesto.“ Cilj ove aktivnosti je da klasifikujemo po bojama, a ne i da imenujemo boje, pa ipak, ako se učini da je moguće, istovremeno ih možemo i imenovati tj. učiti nazive boja.

Klasifikacija prema formi i veličini

Klasifikacija predmeta prema formi je aktivnost koja se može odvijati kako u školi (sa školskim didaktičkim predmetima), tako i kod kuće (sa kuhinjskim posuđem i drugim predmetima). Na primjer, nakon pranja posuđa pokažite djetetu kako treba da odvoji kašike, viljuške i noževe, te ga redovno angažujte u klasifikovanju posuđa u kuhinji, ali ga možete angažovati i prilikom klasifikovanja njegovih igračaka.

Svakodnevna praksa u školi i kod kuće pruža nebrojene mogućnosti za vježbanje klasifikacije.

Uobičajene karakteristike koje se koriste prilikom klasifikacija su:

1. Boja
2. Veličina (manja/veća)
3. Forma (krug, kvadrat, trougao, itd.)
4. Težina (težak/lak)
5. Temperatura (toplo/hladno)

6. Lokacija (dolje/gore)

Učenje poređenja i klasifikovanja djetetu treba da bude zabavno, a ne dosadno i naporno. Za manji uzrast možete uključiti u učenje i svakodnevne radnje:

- dok se igrate kockama, tražite od djeteta da vam doda velike kocke, jer ćete da gradite veliku garažu;
- dok slažete oprani veš, tražite od djeteta da izdvoji samo čarape ili samo majice itd;
- u učionici možete angažovati dijete da klasifikuje olovke na jedno mjesto, bojice na drugo, itd.

Razumijevanje brojeva

Većina djece uči brojeve mehanički, slušajući ljude oko sebe. U početku je za očekivati da dijete broji do 3, onda do 5, kasnije do 10, pa do 20, 30... 100.

58. Brojimo do 10

U početku otkrivamo koji su predmeti djetetu zanimljivi, interesantni ili dragi; potom ih brojimo zajedno sa djetetom, ovako: „Vauuu, imamo *jedan* lijep autić”; “Imaš *dvije* lutke, *dva* meda... *dvije* lizalice..“ i sve vrijeme pokazujemo i prstima izgovoreni broj.

Takođe, brojanje možemo povezati i sa hranom, tražeći/dajući djetetu dva smokija, dva komada čokolade, dva bombončića itd. U slučaju kada djetetu tražite da ono vama da dva smokija, a ono vam daje cijelu šaku, izdvojite dva po dva, pa samo dva smokija zadržite u svojoj ruci. Tako dijete lagano i bez presije uči pojam broja i uči njegovo značenje.

Brojanje do deset se može učiti i pomoću raznih pjesmica koje su veoma pogodne za rad u grupi u razredu, npr:

Je'n, dva, tri
koračamo mi
četiri, pet, šest
naš je korak vješt!

(Za to vrijeme tapšemo rukama zajedno, što dijete uveseljava i pomaže mu da lakše zapamti i brojeve i pjesmicu.)

Sedam, osam, devet
sad trči u krevet!
A devet kad prođe
deset brzo dođe!

Džemice, mislim da nije nužno da pjesma bude doslovno prevedena, čak ni po istom smislu i sa istim pojmovima. Bitnije je da se nađe pjesmica koja će odgovarati ritmički brojevima. Zato ovdje možemo napisati koju god hoćeš pjesmicu...ja da je izmislim. Nije važno ništa drugo do da bude pogodna za brojanje i rimovanje. Tako da sam pokušala da osmislim nešto, pa ti vidi. Ovako:

1, 2 i 3 - pecamo sad svi!
4 i 5 - riba grize rep!
6, 7, 8 - aj, pogodi ko sam?
9 i 10 - svi spremni za ples!

Ili:

1, 2 - pecam ribu ja!
3, 4 - gledaju me svi.
5, 6 - neću nigdje sjest!
7, 8 - niko ne zna ko sam.
9, 10 - imam novi dres!

Ardita, ti percaktoju ktu! Cilen vjerrshe!
Hallllloooooo, percaktoju te kam thane!

59. Brojimo tokom igre

Igra žmurke uvijek predstavlja pogodnu aktivnost i zabavan način učenja brojeva (i brojanja) - dijete žmuri i broji do deset, pa tek onda kreće u potragu za djecom koja su se sakrila. Dijete broji, ali to brojanje ne mora uvijek biti zaista tačno.

Nacrtamo na zemlji kvadrata u okviru kojih ispišemo brojeve (1-5 ili više, što zavisi od uzrasta djeteta) ili se prilagođavamo uslovima u zatvorenom prostoru, pa možemo po podu postaviti bijele papire sa napisanim brojevima, ili ih, čak, zalijepiti na zidove. Bitno je da naučimo dijete da po odgovarajućem redu gazi sa jednog na drugi kvadrat tj. broj, a u slučaju kvadrata na zidu, prelazimo brojeve dlanovima. Prvo vaspitač pokaže djetetu postupak, zatim dijete ponovi, a onda čine isto uz glasno brojanje.

Djetetu nudimo razne predmete i učimo ga da ih uzima jedan po jedan i stavlja ih u kutiju brojeći, npr: olovke, sveske, kockice i sl, jer stavljanje ih u kutiju, ima manje izgleda da isti predmet broji dva ili više puta.

60. Povezivanje predmeta sa krugovima

Na plastičnoj čaši (ili rolni toalet papira) nacrtamo markerom krugove koji odgovaraju brojevima od 1 do 10 i učimo dijete da u odgovarajuću čašu ubaci onoliko predmeta koliko je na njoj nacrtanih krugova. Na primjer, u čašu sa jednim krugom dijete treba da stavi jednu olovku, u onu sa dva – dvije, sa tri – tri i tako redom.

61. Igra pokrivanja

Dijete treba postepeno naučiti da posljednji broj u nizu brojanja predstavlja ukupan broj datih predmeta.

Postavimo tri lopte (ili poklopca, oraħa, olovke i sl.) ispred djeteta i brojimo: jedan, dva, tri, pa mu kaħemo: „Ti imaš tri lopte!” Potom pitamo: „Koliko lopti imaš? Imaš tri.” Ako dijete shvati ovo, onda postavimo pet lopti pred njim i brojimo, pa opet pitamo koliko lopti ima. Tako vidimo da li je dijete razumjelo da posljednji broj označava koliko lopti ukupno ima pred njim.

Da djetetu ne bi bilo dosadno, ovu aktivnost moħemo pretvoriti u igru tako što ćemo lopte pokriti nekom krpom i pitati ga: „Koliko lopti ima?“, a zatim otkrijemo i brojimo kako bi potvrdili broj lopti.

62. Spuštanje aviona

Napravite papirne aviončiće i pratite koliko aviona će se spustiti unutar nekog kruga koji ste nacrtali na tlu. Dijete izbroji aviončiće i kaħe broj onih koji su sletjeli unutar kruga. Moħete koristiti i koš/posudu, gdje bacate lopte/optice i na kraju brojite zajedno koliko je ostalo van, a koliko ih je u košu/posudi.

Poznavanje brojeva

Kada djeca nauče značenje brojeva, vaħno je početi sa poznavanjem brojeva. Vaħni pojmovi u poznavanju brojeva su:

- * povezanost ili uparivanje dva ista broja
- * povezivanje znaka sa brojem predmeta koji on označava
- * poznavanje brojeva od 1-10
- * poznavanje brojeva od 11-19
- * poznavanje brojeva od 20-39
- * poznavanje brojeva od 39-100
- * taħno pisanje jednocifrenih i dvocifrenih brojeva na tastaturi (raħunara ili digitrona)

63. Igra parkinga

Cilj ove igre je da dijete poveħe brojeve od 1-5 sa drugim setom brojeva od 1-5. Primjer: Na pet autića zalijepite brojeve od 1 do 5; zatim na velikom kartonu nacrtajte parking i obilježite mjesta za parkiranje autića brojevima od 1 do 5.

Traħite od djeteta da vozi jedan od autića ka vama, a potom promijenite uloge i vi vozite autić ka djetetu. Onda postavite pred dijete karton sa nacrtanim parking-mjestima i pokaħite mu da svaki autić treba parkirati na mjesto sa brojem koji ima sam autić. U ovu igru moħete uključiti i neko drugo dijete. Na početku ste vi taj koji pokazuje kako autić sa brojem 1 ulazi u parking sa brojem 1 i tako redom nastavljate: „Ovo je broj 2. 'Ajde da potraħimo parking sa brojem 2.“ Nakon toga uputite dijete da postavi sve autiće na odgovarajuća parking-mjesta.

64. Idemo u lov na... brojeve

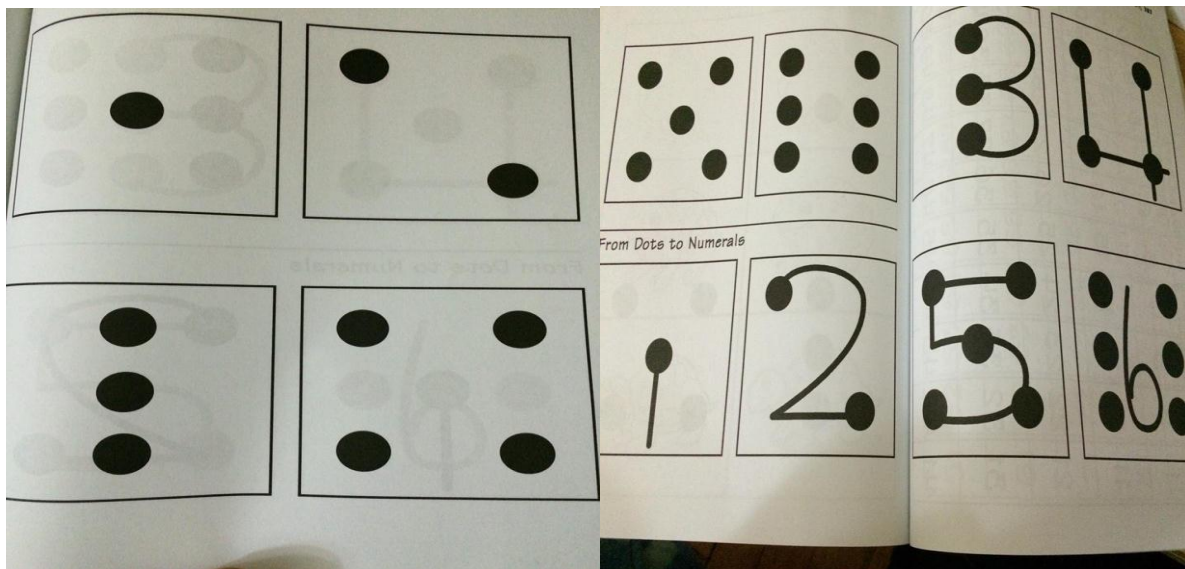
U kući/školi roditelj/učitelj napiše brojeve do 10 u dva primjerka (ili više) na stikersima i zalijepi ih na vidno mjesto npr. na televizoru, frižideru, zidu, vratima i sl. Od djeteta i drugog učesnika u igri traži se da što brže nađu brojeve od 1 do 10. Kao pomoć djetetu može da se da papir na kome su napisani brojevi od 1 do 10 da bi lakše identifikovalo brojeve.

Aktivnost se prilagođava prema razvoju djeteta. U igri može učestvovati više igrača, a svaki uzima one brojeve koji mu trebaju, znači – ako je dijete u potrazi za brojem 2, pa nađe stikers sa tim brojem, uzeće ga, ali ne i sve listiće sa istim brojem.

65. Povezivanje broja sa brojem predmeta koji označava

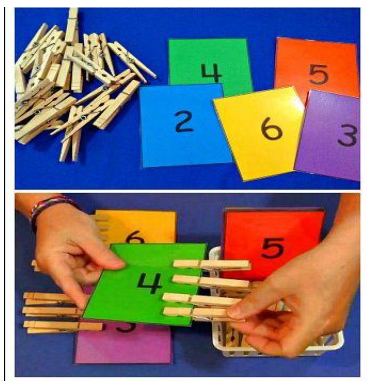
Dijete treba da nauči da određeni skup predmeta može da se označi odgovarajućim brojem (cifrom) koji označava koliko je pojedinačnih predmeta u datom skupu. Za početak, za ovu aktivnost su vam dovoljni jedan crni i jedan crveni marker i nekoliko kartona na kojima ste nacrtali tačke od 1 do 5.

Držite u ruci kartone sa tačkicama i pitajte dijete koliko tačkica ima na svakom od njih. Onda pokažite djetetu karton sa jednom tačkicom i napišite broj 1 crvenom bojom i recite: „Jedna tačkica - jedan“, i pokažite prstom tačkicu. Ponovite istu proceduru sa ostalim tačkama i brojevima. Kasnije, kad ovo shvati i usvoji, dijete će moći da obilježava adekvatnim brojem i druge skupove predmeta ili crteža i sl.

66. Postavite štipaljke

Uzmite kartone sa brojevima od 1 do 5 i 15 štipaljki. Uzmite jedan od kartona sa napisanim brojem i zakačite za njega onoliko štipaljki koliko pokazuje napisani broj. Postepeno naučite dijete da učini isto.

67. Muzika i matematika

Nacrtamo na podu velike krugove sa brojevima od 1 do 5 (ili više, što zavisi od toga do kog broja je dijete naučilo). Odaberemo onoliko djece koliko je brojeva. Pjevamo jednu pjesmu i u momentu kada se ona završi, svako dijete zastane unutar kruga sa brojem i kaže taj broj. Pobjednik je onaj ko zastane na najvećem broju.

Ove aktivnosti, i ne samo ove, možemo koristiti za dalje učenje brojeva! I ne zaboravite da koristite i svakodnevne aktivnosti za učenje brojeva, shvatanje njihovog značenja i

povezivanje tog značenja sa konkretnim predmetima itd. Možete koristiti sijaset prilika za to, npr:

- * pritiskanje brojeva u liftu
- * biranje televizijskih kanala na daljinskom upravljaču
- * poznavanje brojeva na kalendaru
- * čitanje brojeva iz neke knjige, dok dijete pokazuje prstom na broj koji čitate
- * identifikujte brojeve stranica u knjizi
- * navedite dijete da pronađe broj omiljene pjesme na CD-u
- * igrajte igrice koje zahtijevaju poznavanje brojeva itd.

Kada dijete nauči da identifikuje brojeve, onda možete vježbati i pisanje brojeva na tastaturi za računanje (digitronu).

68. Radimo sa digitronom

Pokažite djetetu gdje se nalaze brojevi od 1 do 9. Kažite jedan broj i tražite od djeteta da ga napiše/ukuca na digitronu, pa da i ono izgovori broj koji je upravo otkucalo. Naučite ga kako da izbriše taj broj prije nego što napiše sljedeći. Kada dijete nauči pisanje jednocifrenih brojeva, nastavljamo sa pisanjem dvocifrenih brojeva. Vi možete pomoći djetetu u početku pisanja dvocifrenih brojeva tako što ćete držati u ruci jedan karton sa napisanim brojem (upravo taj broj koji tražite da dijete napiše).

Pisanje brojeva

Djeca sa smetnjama u razvoju imaju poteškoća sa pisanjem brojeva i kada ih znaju. Ovo iz razloga što imaju ograničenja u razvoju muskulature i nerazvijenu koordinaciju oka i ruke. U nastavku ćete naći primjere kako da naučite dijete pisanju brojeva i načine kako da dijete nauči da kaže tačan broj i bez pisanja.

Pisanje brojeva nije lak zadatak. Dijete mora imati misaonu predstavu broja kako bi ga kopiralo u pisanoj formi. Za ovo dostignuće (pisanje brojeva), dijete prvo mora biti u stanju da nacrtava pravu liniju i da može da se zaustavi gdje treba/hoće. Takođe, mora biti u stanju da piše zakrivljene linije.

69. Početak pisanja brojeva

Za početak u vježbi pisanja brojeva možemo koristiti:

- * markere raznih boja kojima pokazujemo djetetu kako će napisati broj u raznim bojama na papiru formata A4
- * bijelu tablu i marker
- * modele brojeva od drveta preko kojih dijete prelazi prstom
- * spajanje makarona, pirinča, kokica i drugih materijala u modeliranju brojeva

Tražite da dijete napiše vertikalnu liniju markerom na papiru. Pohvalite ga i recite mu da je napisao broj jedan (1). Tražite da napiše ponovo broj 1 sve dok to ne učini kako treba. Ovako nastavite i sa ostalim brojevima.

Djeca sa smetnjama u razvoju imaju potrebu da osjete i dodiruju oblike raznih brojeva i to im pomaže da stvore vizuelnu predstavu o obliku/izgledu broja. Tako dijete može naučiti da formira razne brojeve u jednoj tacni sa pijeskom ili šećerom/šolju/brašnom da bi doživjelo vizuelno i taktilno iskustvo.

70. Pišemo brojeve na kreativan način

Pomoću stihova ili pjesmica možemo pomoći djetetu da piše brojeve. Npr.:

0 je kao jaje,

1 kao crna brada,

2 je na koljenima,

3 ima grbe,

4 je lijenština,

5 ima kapu,

6 naduvan stomak,

7 je kao kvaka, (mislim da je bolji opis nego ovo što je vama pisalo: ima alku za vrat, jer, malo koje dijete zna šta je alka) Haloooo Ardita!

8 ima glavu i stomak,

9 ima veliko oko

10 nosi džak na leđima.

Sa pisanjem brojeva počnite od onih krupno napisanih, a kasnije prelazite na pisanje sitnijih brojeva, pa zato sa debelih markera prelazite na krejone (masne boje) i na kraju pišete olovkom.

Za djecu koja nemaju razvijenu finu motoriku za pisanje brojeva, ali ih znaju i mogu da ih identifikuju, možemo koristiti druge metode, kako bi dali mogućnost svakom učeniku u razredu da tačno odgovori na jedno pitanje, npr:

- možete nacrtati jednu liniju na podu ili tabli, na kojoj će te napisati brojeve od 1 - 20 (u zavisnosti od prostora koji imate) i dijete ima zadatak da ode do određenog broja i stane na njega ili, ako je broj na tabli, kod njega;
- upotrebljavajte brojeve ili kartone sa magnetima, na koje ste napisali brojeve;
- upotrebljavajte pečate sa brojevima;
- ljepljive brojeve;
- koristite vježbe zaokruživanja gdje dijete ne mora da piše broj, već je dovoljno da zaokruži odgovor sa traženim brojem.

Socio-emotivni razvoj

Kada govorimo o mentalnom zdravlju djece do pet godina mislimo na ukupan kapacitet djeteta tj. na sposobnost da doživljava, kontroliše i izrazi emocije, da ostvari bliske odnose sa drugima, ispituje okolinu i uči. Tako da je mentalno zdravlje u ranom djetinjstvu sinonim zdravog socio-emocionalnog razvoja. Neka djeca su u stanju da se druže takoreći od rođenja, dok se neka druga bore za prihvatanje u društvu. Neka djeca su druželjubiva i lako stiču poznanstva, dok su neka zatvorena i usamljena. Neka djeca imaju izraženu samokontrolu, dok su neka druga temperamentnija. Neki su rođeni lideri, dok su drugi povučeni.

Da bi bila uspješna, ne samo u školi, djeci treba kombinacija intelektualnih i socio-emotivnih sposobnosti, odnosno sposobnost da kontrolišu svoje emocije i ponašanja, razumiju emocije drugih i da se dobro vladaju sa vršnjacima i nastavnicima. Djeca treba da budu u stanju da sarađuju, prate uputstva, imaju samokontrolu i da su u stanju da se fokusiraju i održe pažnju u određenoj aktivnosti.

Dijete koje nije sigurno u odnosima sa drugima i koje nema povjerenja u odrasle, neće biti motivisano za učenje. Dijete koje ne može da se samokontroliše i umiri se, neće mnogo usvojiti od nastavnog programa. Socijalni i emocionalni razvoj su snažni predskazatelji uspjeha u školi.

Mnogi aspekti socijalnog razvoja su osobine urođenog temperamenta djeteta, ali mi znamo, takođe, da okruženje igra važnu ulogu u formiranju socijalnog razvoja djeteta. U posljednjoj deceniji psiholozi su posvetili posebnu pažnju učenju raznih društvenih sposobnosti. Nema sumnje da djeca koja imaju izraženije socijalne sposobnosti imaju i značajne prednosti u životu. Ona, ne samo što uživaju u dobrim društvenim odnosima, nego su i uspješnija u školi, imaju bolju predstavu o sebi i u cjelosti su postojanija pred raznim izazovima, pa se i ne predaju tako lako.

Socijalno-emotivni razvoj podrazumijeva usvajanje niza sposobnosti kao što su: identifikacija i razumijevanje svojih i tuđih emocija, upravljanje emocijama i njihovo konstruktivno izražavanje, uređivanje emocija, razvoj empatije prema drugima i sticanje i održavanje društvenih veza.

Socijalni i emocionalni razvoj pomažu djetetu da razvije samopouzdanje i pozitivno doživljava sebe, da razvija odnose sa bližnjima, sa vršnjacima itd.

Aktivnostima, koje navodimo u nastavku, možemo pomoći djetetu sa smetnjama u razvoju u nekim aspektima njegovog društvenog razvoja, jer te aktivnosti istovremeno podstiču i djetetov kognitivni razvoj. To je zbog toga što se kognitivni razvoj ne dešava sam po sebi nego sadejstvom sa drugima i uz radoznalost. Zato npr. socijalni i emocionalni razvoj utiču na komunikativne sposobnosti koje su potrebne za učenje.

71.Oblikujemo ponašanje

Od rođenja bliskost sa roditeljima, njihova briga kada dijete plače, smije se ili traži nešto, osnovni su elementi uticaja na njegov socio-emotivni razvoj. Tokom odrastanja, djetetu se moramo obraćati sa poštovanjem i povjerenjem. Takođe, treba odgovoriti na njegove zahtjeve u zavisnosti od situacije i učiniti da se osjeća sigurno. Kada se dijete osjeća nesigurno ili uplašeno npr. u nekoj novoj situaciji, u novom okruženju, treba da ga držimo za ruku, da ga zagrlimo, budemo uz njega sve dok ono uvidi da situacija u kojoj se našlo ne predstavlja opasnost.

Kod svakog djeteta roditelj je most koji ga spaja sa drugima i koji mu omogućava zdrav socio-emotivni razvoj. I naravno, prva i najbolja stvar koju možete učiniti za dijete i njegov razvoj, jeste modeliranje tj. oblikovanje odgovarajućeg ponašanja. Dijete lakše uči gledajući i imitirajući roditelja. Zato, vodite računa i budite pozitivan primjer. Modelirajte tj. pokažite djetetu šta treba da radi i objasnite šta ne treba raditi.

Jedna od strategija koje se koriste u učenju socijalnih vještina je i video- modeliranje. Možemo snimiti video-zapis sa ponašanjima koja želimo naučiti dijete, pa ga prikazujemo i gledamo zajedno, zaustavljamo snimak, objasnimo djetetu što je potrebno, a zatim zamolimo dijete da imitira ponašanje koje je vidjelo više puta na snimku.

72. Igra počinje sa roditeljem

Često čujemo kako se roditelji žale da se njihovo dijete ne igra sa drugarima. Čujemo i kad roditelj opravdava takvo ponašanje djeteta, pa kaže: „On se ne igra ni sa kim, voli da igra sam“. U ovakvim slučajevima ključ rješenja je u roditeljskim rukama, jer dijete počinje da se igra samo sa osobom u koju ima povjerenja, znači - sa roditeljem. Dijete će uvijek biti spremno da podijeli igračke sa roditeljem, jer zna da će mu igračke biti vraćene. Sa druge strane, tačno je i to da niko drugi ne razumije dijete bolje i brže od roditelja.

Pošto je dijete igralo sa roditeljem određeno vrijeme i u tome doživjelo zadovoljstvo, u igru treba da se uključe braća ili sestre, a nakon toga postepeno počinju da se uključuju i vršnjaci.

Na početku, roditelj treba da bude u blizini djeteta dok igra sa drugom djecom, kako bi mu pružio sigurnost i komoditet, a treba i da prihvati uključivanje u igru ako to dijete zatraži, što je dobar put da se dijete kasnije postepeno i sigurno osamostaljuje. Moramo biti pažljivi i djetetu ne prinositi igračke koje mu se ne sviđaju ili mu ih nuditi u situacijama u kojima se dijete ne osjeća dobro. Pokazivanje interesovanja djeteta za neki određeni predmet/igru je *zvono* koje nam kazuje trenutak kada treba da se uključimo u igru.

73.Imenujemo emocije

Djeca ne pokazuju uvijek otvoreno i jasno emocije, a roditelj, bolje od bilo koga drugog, zna kada ono doživljava neku emociju, npr. kada se dijete uplašilo ili kada je srećno. Zato tada, kada se određena emocija uoči, treba reći djetetu: „Čini mi se da se bojiš... Da li se stidiš..?“ i sl., pa mu onda objasniti situaciju u kojoj se nalazi, šta se očekuje od njega, šta može da se desi i kako će se situacija odvijati. U zavisnosti od slučaja možemo sve povezati sa sopstvenim iskustvom, pa djetetu, recimo, kažemo: „Normalno je da se stidiš kada prolaziš prvi put pored nepoznatih ljudi. I ja sam se stidio kada sam bio tvog uzrasta, jer sam mislio da će me pitati o...“. Treba biti pažljiv i ne zaboraviti na pružanje sigurnosti djetetu i to i svojim ponašanjem i riječima. Zato je dobro reći djetetu: „Ja te držim za ruku, a ti kad budeš spreman, pođi i igray sa drugovima.“ Ili: „Budi koliko god hoćeš pored mene, ali ja sam siguran/a da bi uživao kad bi igrao sa novim drugovima“...

Nemojte se podsmijavati, ne minimalizujte i ne zapostavljajte nikada djetetove emocije, posebno ne emocije djeteta sa posebnim potrebama, jer mu to nikako ne može pomoći. Naprotiv, takav odnos može samo da ugrozi socio-emotivni, a za njim i kognitivni razvoj djeteta.

Razgovarajte sa djetetom o tome kako je izrazilo i kako je kontrolisalo svoje emocije. Ako je njegova reakcija bila u redu, vi ga pohvalite (npr. ako je bilo ljutito, ali nije pokvarilo igračku, nije je bacilo, nije napalo druga...), kažete mu „bravo“, „ponosim se tobom“ i zagrlite ga. Ako reakcija nije bila u redu, treba da mu pokažete kako je trebalo da reaguje. Možete iskoristiti neku socijalnu priču sa takvim slučajem, kako smo opisali ranije. Dakle, možete razgovarati o ispravnim rješenjima i na ovaj način dijete pripremiti da drugi put uspješnije kontroliše svoje emocije i da bolje upravlja njima, što će biti značajan doprinos za razvoj djetetovog samopouzdanja i bolje samokontrole.

74. Moje ruke govore

Ova aktivnost se može obavljati i u školi, a podstiče dijete da ono što osjeća izrazi rukama i riječima. Prvo govorimo sa djetetom o onome što je osjećalo kada mu je bilo hladno, toplo, kada je bilo ljuto ili veselo itd. Onda tražimo od djeteta da pokaže, *opiše* samo rukama ove izraze: „Dobar dan“; „Dođi ovamo“; „Idi tamo“; „Ne radi to“; „Toplo mi je“; „Bojim se“; „Stop“; „Ljut sam“; „Hladno mi je“; „Doviđenja“ itd.

Prvo mu mi pokažemo kako se to može uraditi, a onda ga ohrabrujemo da ono pokaže rukama kako bi reklo, recimo: „Doviđenja“(mašući rukom) ili kako će reći „Hladno mi je“ (trljajući šake) itd.

Ovu aktivnost koristimo da raspravimo i o „negativnim“ emocijama, kao što su strah ili ljutnja, kako bi ohrabрили dijete da izrazi ove emocije, da bi ga kasnije podučili i kako da ih kontroliše i adekvatno izrazi.

75. Podstičemo dječiju maštu

Jedno od pitanja koje često postavljamo kada je riječ o djetetu sa smetnjama u razvoju je: „Da li se pravi kao da igra/radi li kao...?“ Kada se dijete ne angažuje u nekoj igri, moramo podsticati njegovu maštu raznim načinima. Kod manje djece obično počinjemo sa imitiranjem različitih zvukova i glasova. Na primjer, pitamo: „Šta radi ded dok spava?“ „, Kako te zove mama?“ i sl. Tako ono uči da imitira deda ili druge članove porodice. Dakle, mi ga ovako ohrabujemo od ranih nogu da mašta (da razvija imaginaciju, da osmišljava moguća rješenja).

Kasnije možemo osmisliti razne aktivnosti sa maskama ili kostimima, koje možemo izraditi sami ili kupiti, pa onda zajedno sa djetetom igrati uloge koje predstavljaju te maske ili kostimi.

Možemo koristiti: šalove, kape, suknje, razne materijale, igračke, telefon, nakit... kako bi imitirali određenu osobu. Npr: policajca, pjevača, ljekara, itd. Na taj način se organizuje cijela igra.

Igramo igru „pravim se da...“ pominjući razne radnje: spavam, jedem, pijem, padam, pozdravljam, grlim, itd. Ove radnje možemo zapisati na listiće i od djeteta tražiti da izabere jedan, zatim ono samo pročita koju radnju treba da prikaže, ili mu pročita mi i - igra počinje! Takođe, možete osmisliti jednu mini predstavu sa dvije lutke/igračke koje razgovaraju međusobno i opisuju recimo šetnju kroz šumu, odlazak na plažu, neku avanturu ili sl.

76. Ja biram

Radi stimulisanja daljeg socijalnog i emocionalnog razvoja važno je dopustiti djetetu izbor. Obično treba dozvoliti izbor između dvije alternative. Može se desiti slučaj kada izabrana alternativa nije adekvatna, ali mi treba da tolerišemo taj izbor da bi razvili samopouzdanje kod djeteta, njegovo preuzimanje odgovornosti i učenje putem grešaka, kao i da bi mu prenijeli poruku da poštujemo njegov autonomni izbor.

Ovakve izbore možemo praviti svakodnevno počevši od bluze koju će dijete obući, preko hrane, izbora soka, pa sve do biranja aktivnosti za rad određenim danima.

77. Moja zvijezda

Ova aktivnost se može upražnjavati u kući, ali je adekvatnija za školu. Učitelj izreže nekoliko zvijezdica od žutog hamera i na svaki napiše ime po jednog djeteta ili naljepi njihove fotografije. Ove zvijezdice se stavljaju u kutiju. Djeca posijedaju ukrug i svi redom ustaju i uzimaju po jednu zvijezdu iz kutije. Kada pročita ime koje je izvuklo (ili vidi ko je na fotografiji), dijete treba da da kompliment drugu/drugarici čije ime je pročitalo. Npr. pročita ime Sara i obrati se drugarici Sari riječima: „Sara, ti si jako dobra“, „Ti si veoma ljubazna“, ili zagrlj Saru, da joj ruku i sl. Ovu aktivnost možemo organizovati na više načina.

Na ovaj način dijete sa smetnjama u razvoju dobija priliku da se osjeti kao dio grupe i

kao takvo uvaženo. Ovakve aktivnosti značajno utiču na njegov socio-emotivni razvoj.

78. Feedback

Poznato je iz školske literature da je za kvalitetan nastavni proces potrebno srediti utiske učenika o proteklom času ili određenoj aktivnosti. Ponekad se taj feedback (povratna informacija) može dati verbalno, ponekad pokazati lijepljenjem „osmijeha ili smrknutog lica (J&L)” na tablu, ponekad na skriven način, pismeno ili crtežima itd.

Dobijanje feedback-a od djece sa smetnjama u razvoju, motiviše i vaspitače i daje im do znanja na koji način treba da postupaju ubuduće, tako da aktivnosti budu, ne samo edukativne, već i prijatne i zabavne za dijete. Možete sastaviti listu aktivnosti ili situacija kada se dijete osjećalo zadovoljno i onda te aktivnosti možete iskoristiti i kao nagradu nakon jednog sata/dana rada sa djetetom.

Česte su diskusije o tome da li se mogu učiti i razvijati socijalnih sposobnosti u školskim uslovima, budući da je u školi, zna se, fokus na akademskim dostignućima (na znanju, poznavanju činjenica, nauke itd.) više nego na socijalnim aspektima, ali stečena znanja - izolovana od socijalnih prilika - ne mogu se upotrebljavati, koristiti i realizovati u životu tj. u različitim društvenim okolnostima. Djeca sa smetnjama u razvoju, naročito ona sa poremećajima iz spektra Autizma, neće naučiti društvene sposobnosti čitajući iz knjiga, ma koliko knjiga pročitala, i zato je neophodno da učenje društvenih sposobnosti uključimo, kao sve druge predmete, i u raspored časova.

79. Oči na čelu

Naš pogled uperen prema nečijim očima, kazuje mu da smo zainteresovani za ono što govori i radi i da ga pažljivo slušamo. Ali, djeca, koja imaju poremećaje iz spektra Autizma, nemaju razvijenu ovu sposobnost, a koja je neophodna u svim društvenim odnosima i u životu sa drugima i među drugima.

Tokom vremena koje posvećujemo djetetu možemo organizovati igru u kojoj ćemo zalijepiti par „očiju” na čelo (stickersi u obliku očiju) i navoditi dijete da gleda u pravcu stickers-a. Dijete u ovom slučaju neće odmah i pravo gledati u te oči, ali će naučiti da gleda u željenom pravcu i to na zabavan način. Ponovivši više puta ovu aktivnost, vremenom ćemo moći da uklonimo stickers-e i promijenimo način igre ttime što ćemo igrati igru „gledamo se u oči“, u koju možemo uključiti i braću, sestre ili drugove iz razreda.

Kod igre „gledamo se u oči“, dvoje djece gledaju jedno drugo u oči, a pobjednik je onaj koji gleda duže. U igru uključimo i dijete sa smetnjama u razvoju, nakon što je prošlo kompletne vježbe gledanja u oči.

80. Boravak djeteta u grupi

Djeca sa smetnjama u razvoju su često isključena iz društvenih odnosa. Njih treba učiti i navikavati na boravak u grupi i rad sa drugom djecom, a to nije nimalo lako. To postavljamo kao cilj kome posvećujemo mnogo vremena i vježbi. Nastavnik, asistent ili roditelj treba početi sa učenjem djeteta da boravi sa drugima tako što će prvo učiti dijete boravku samo sa jednom osobom, onda sa dvije i tako postepeno, od manje prema većoj grupi. Dijete se sjedne pored drugog djeteta (ostale djece) i pokazuje mu se kako treba da sjedi: „Treba da sjedneš pored Eriona i treba da budeš miran!”

Ako sjedne pored druga bez neprikladnog ponašanja, pohvalimo ga i nagradimo. U suprotnom, ponovimo postupak, sjednemo sa njim, držimo ga u sjedećem položaju nekoliko sekundi i nagradimo.

Kada dijete nauči da boravi pored druge djece, onda možemo tražiti od njega da radi što rade drugi, riječima: „Vidi što rade drugovi?” Takođe, učimo ga da pita druga hoće li se igrati sa njim; tražimo da uradi ono što radi drug, pa kažemo: „Uradi to kao Beni“, itd.

81. Razredni starješina

Dajte djetetu sa smetnjama u razvoju ulogu pomagača u razredu, npr. da podijeli radni materijal svima u razredu, i pomažite mu u komunikaciji i građenju odnosa sa drugom djecom. Što se bude bolje osjećalo u toj ulozi i što bude prihvaćenije od strane drugova, to će bolje saradivati sa njima.

82. Drugovi za podršku

Djeca sa smetnjama u razvoju (koja u razredu mogu imati pomoć asistenta u nastavi) često imaju poteškoća da se uklope u razred sa ostalom djecom. Zbog toga je dobro da učitelj usmjeri i pripremi nekoliko učenika iz razreda da djeci sa smetnjama u razvoju pomažu u savladavanju nekih predmeta. Ova strategija će ohrabriti dijete sa smetnjama u razvoju da se oslanja na više osoba, a ne samo na učitelja i asistenta.

83. Drugovi za sve situacije

Jedna od strategija koja se koristi u nekim programima učenja socio-emocionalnih sposobnosti jeste obuka vršnjačkih mentora, koji će napraviti podržavajuće okruženje i ohrabriti dijete sa smetnjama u razvoju u uspostavljanju društvenih odnosa.

Odredite po jednog druga koji će biti pratilac i pomagač u raznim situacijama, npr. u razredu, u dvorištu, na odmoru, u WC-u i drugim djelovima škole. Birajte više njih tako da dijete sa smetnjama u razvoju ima mogućnost da uspostavlja odnose sa njima i da se ne oslanja samo na jednog ili dva druga.

Prijatne aktivnosti u kući

Kuća, kao prirodni ambijent za dijete, može da se pretvori u snažan instrument u realizaciji raznih ciljeva. Zato kuća mora biti mjesto prijatnih doživljaja, mjesto igre i zabave, ljubavi i zagrljaja, pažnje i učenja.

Među prvim aktivnostima koje dijete najviše voli jeste kupanje u kadici. Kupanje je proces iz kojeg mogu da se razvijaju različite aktivnosti. One će probuditi djetetova čula, podići mu svijest o sebi samom i naučiti ga djelovima tijela.

84. Kupamo se kupamo

Nakon što smo napunili kadicu vodom, polako spuštamo dijete unutra. Dok trljamo njegovo tijelo mekim sunđerom, izgovaramo: „Sada kupamo noge...“, pa: „Kupamo ruke“, a onda i: „A sada kupamo glavu i lice...“ itd. U zavisnosti od djetetovih godina, možemo tražiti od njega da ono sâmo prelazi sunđerom preko djelova tijela i dok ih pere, sâmo ih imenuje.

Tokom kupanja u kadici, trudimo se da dijete obavezno nauči i navikne se na pranje ruku i lica (dakle, ono što obično radi pored slavine u kupatilu). Prvo to uradi roditelj, a nakon njega dijete, pa se postepeno prelazi na to da dijete samo upotrebljava slavinu.

85. Brišemo se

Dok brišemo dijete peškirom nakon kupanja, koristimo priliku da ponavljamo nazive djelove tijela, pa onda vježbamo (učimo) pokrete poput „podigni ruku“, „spusti ruku“, itd, što nam daje priliku da nastavimo učiti i orijentaciju: „desna strana“, „lijeva strana“ i sl. To ćemo najlakše i za dijete najjednostavnije postići uputstvima poput : „Podigni desnu nogu“ ili „Ispruži lijevu ruku“ i tako redom.

Kako bi ove aktivnosti učinili interesantnijim, možemo upotrebljavati i losion za tijelo - mažemo lagano djelove tijela i istovremeno djetetu opisujemo ono što činimo. Lijepo je i učinkovito dodati: „O, kako divno miriše, aaahh...“ A možemo te aktivnosti kombinovati sa stihovima, poput ovih:

„Brišemo ruku polako, polako,
Ljubi mama čedo u maleno čelo,
Pa brišemo nogu, da nam bude zdrava,
Briše mama guzu, ljepota je prava!”

86. Čulo dodira

Evo primjera iz ličnog iskustva: jedno dijete, u strahu od učitelja, nije imalo volje za učenje, niti za odlazak u školu. Iz razgovora sa djetetom dalo se zaključiti da učitelj ima strogo i distancirajuće držanje prema djeci. Bilo je neophodno da se učini nešto prije nego što dijete nepovratno izgubi interesovanje za školu.

Zato je učitelj promijenio stav i primijenio novu „taktiku“: prilikom rada na času, pohvalio je trud tog djeteta i to dodirujući ga po glavi (pomilovao ga je). Dijete se toliko obradovalo ovom gestu, da je cio doživljaj ovako opisalo: „Učitelj me voli, stavio je ruku na moju glavu!“ Taj gest je bio izuzetno motivirajući, dijete je bilo srećno, rado je išlo u školu i nije imalo problema sa učenjem.

Naravoučenje: Nikada ne smijemo potcijeniti snagu dodira! Dodir pun ljubavi i nježnosti, baš kao i poljubac i zagrljaj, za dijete su isto što i voda za biljku. Važno je naglasiti da roditeljski dodir, pun ljubavi, pruža djetetu emocionalnu sigurnost i omogućava uspostavljanje emocionalne veze između roditelja i djeteta, što, naravno, rezultira kvalitetnim razvojem sposobnosti prepoznavanja (identifikacije), sposobnosti govora i zdravim emocionalnim i fizičkim razvojem. Tako se ljepše i zdravije raste.

Aktivnost koja se dopada djeci je golicanje i duvanje u stomak, noge ili ruke. Za ove aktivnosti nije potrebno ništa specijalno, niti neka skupa oprema - dovoljni su dobra volja, dobro raspoloženje i vrijeme posvećeno isključivo djetetu.

Kada npr. golicamo ili mazimo dijete po stomaku ili rukama i nogama, mi mu, u suštini, dajemo priliku i uputstvo kako da ono komunicira sa nama putem dodira, da ono nas golica i tjera na smijeh. Ta interakcija je neophodna - dijete uči da i ono ima sposobnost za akciju, da i ono utiče na druge. Ovakav pristup, osim što pričinjava zadovoljstvo, može da se iskoristi da dijete nauči kako se nazivaju djelovi tijela, ali i koja je njihova funkcija. To se može postići kombinovanjem sa odgovarajućim stihovima.

Na primjer:

Ovaj će prstić u školu pravo,

Ovaj je žedan, daj mu vodu!

Ovaj mami kaže: zdravo!

Kad po pizzu svi drugi odu!

A ovaj mali, najmanji, mazi se mami! Drugi način je da uzmemo ruku djetetu i upravljajući njegovim prstima, kao da prave korak-po-korak, tražimo miša (ili nešto drugo): „Nađi, nađi miša! Da nije kod prstića!? Da nije kod lakta? Da nije pod pazuh?“ i golicamo dijete.

Naravno, prilagođavamo stihove u zavisnosti od nivoa razvoja djeteta i njegovih sklonosti. Mogu se koristiti i stihovi iz narodnih pjesama.

87. Prepoznajemo dodire

Sa odraslijim djetetom možemo igrati prepoznavanje dodira, tako što mu po leđima prstom „crtamo“ neko slovo, broj, geometrijsku figuru ili znak interpunkcije i tražimo od djeteta da pogodi o čemu se radi.

Tokom igre se smjenjujemo, znači: jednom „crtam” ja, jednom dijete. Ovi zadaci mogu da se prilagođavaju, pojednostavljaju ili usložnjavaju, npr. možemo dodavati još poneko slovo ili „nacrtati” cijelu riječ, a možemo odabrati i neki matematički zadatak - sabiranje i oduzimanje...sve u zavisnosti od toga koliko dijete može da prati ovu aktivnost.

Ova igra može da bude i aktivnost u školskim uslovima, na samom času, tako što se prilagodi grupi i djeca „crtaju” jedno drugome na leđima ono što želimo da nauče pri ponavljanju gradiva (npr. poznavanje slova ili brojeva ili drugo nešto što podrazumijeva nastavna jedinica)

88. Vadimo veš iz mašine

Jednostavna kućna aktivnost, kao što je vađenje veša iz mašine, takođe može biti vrlo korisna i podsticajna. Nakon što je mašina oprala odjeću, isključimo je i pozovemo dijete (djecu) da nam pomogne pri vađenju veša. Kada nam dijete doda prvi komad odjeće, prvo kažemo „Hvala“, zatim ga zajedno razgledamo i zaključujemo o čemu se radi, čiji je to komad odjeće, kako se naziva i sl. Pa tako govorimo npr: „Aha, ovo je čarapa! Evo je Sarina suknja! Ovo je mamina haljina sa cvjetićima! A ovo je tvoja žuta majica...” i tako redom.

89. Postavljamo sto za objed

Postavljanje stola za objed može biti vrlo lijepa aktivnost, ako učestvuju i djeca. Može poslužiti za postizanje nekoliko ciljeva: učenje naziva pribora za jelo (kašika, nož, viljuška, tanjir, čaša...), učenje njihovih upotrebnih funkcija (kašikom jedemo supu; iz čaše pijemo mlijeko; nožem režemo šniclu... itd), učenje naziva jela i njihovog sastava (npr. u supi ima šargarepe; pomfrit se pravi od krompira), učenje razlikovanja povrća i voća, navikavanje na zajednički rad i rad u grupi i slično. Dijete, takođe, uči da pomaže i da daje svoj doprinos u svakodnevnim poslovima, uči se preuzimanju obaveza i navikava na zadovoljstvo zbog uspješno obavljenog zadatka - npr. kad nauči da pravilno postavi kašike i viljuške i slično.

Djeca mlađe dobi mogu učiti o priboru za jelo - poput kašike ili viljuške - tako što će im se dati da tim predmetima udaraju o neke druge predmete i tako proizvode određeni zvuk. Npr. dijete udara o poklopac ili o drvenu činiju ili o plastičnu posudu, i uvijek dobije drugačiji zvuk. Uz tu igru ponavlja mu se kako se zove predmet kojim lupa, a kako onaj u koji lupa itd. Djetetu je to zabavno, ali - tako i uči!

90. Uživamo u hrani

Vrijeme jela je pogodno za upoznavanje djece sa raznim jelima, za razlikovanje ukusa, arome, boje itd, a ponajviše motiviše dijete za razvijanje komunikacijskih sposobnosti.

Interesantna aktivnost može biti igra pogađanja ukusa. Kažemo djetetu: „Sada zatvori oči, ja ću ti sipati hranu u usta, a ti pogodi šta jedeš!” Dijete će tako koristiti čula dodira, ukusa i mirisa, da bi

otkrilo o čemu se radi.

91. Igramo se tijestom

Priprema jela je aktivnost koja se preporučuje za ohrabivanje djeteta, naravno u skladu sa njegovim uzrastom. Ono što djeca posebno vole jeste pravljenje tijesta od brašna i vode. Vrlo zahvalna aktivnost, jer je jednostavna, a veoma korisna.

Miješenje tijesta je odlično za razvijanje fine motorike djetetovih ruku, jer od tijesta je moguće izrađivati različite oblike, figure, pa ih potom i identifikovati, kao i njihovu veličinu, tvrdoću i slične karakteristike, i to sve kroz igru, bilo sa bratom/sestrom, bilo sa roditeljima.

Pripremanje različitih kolača je takođe vrlo pogodna aktivnost. Od tijesta za kolače se mogu izraditi zvjezdice, srca, trouglovi, krugovi i sl. Mogu se izraditi i kolači u obliku nekih životinja (npr. zmija, mačka, medo), ali se mogu od tijesta izraditi i slova, brojevi...

Ovom aktivnošću mogu se učiti razni glagoli/radnje, poput: pritisni, mjesi, napuni, položi itd.

92. Kuvamo zajedno

Zajedničko pripremanje i kuvanje jela sa djetetom, pruža mnogo mogućnosti za razvoj raznih sposobnosti, a posebno za razvoj komunikacije i socijalizacije. Na primjer, učeći dijete da napravi jednostavan sendvič, istovremeno učimo dijete da slijedi neka uputstva. Pa ćemo mu reći: 1. Uzmi tanjir; 2. Uzmi hljeb i sir; 3. Postavi parče hljeba, a preko njega parče sira itd.

Sijekući hljeb u različitim oblicima (npr. parče hljeba na trouglove, debelo parče ili tanko parče itd.), možemo podsticati i djetetovu kreativnost, ako ga naučimo da spajajući kvadrat i trougao može dobiti figuru koja liči na kuću, ili možemo, napravivši sendviče, po njima ređati parčiće raznog povrća i tako formirati smiješne i zabavne likove...

Takođe, možemo izrezati voće ili povrće na sitnije komade, pa pozvati dijete da odabere ono što mu se najviše sviđa i da na štapić naniže te parčiće prema svom nahođenju.

Tokom spremanja raznih jela mi učimo dijete da pita i sazna koju hranu vole brat ili sestra, te kako da to spremimo za njih. Na primjer, kada pravimo pizzu, pitamo brata ili sestru (tatu, baku) kakvu pizzu žele, a dijete zadužimo da ono raspoređuje po tijestu to što vole oni, a za sebe ono što ono voli. U ovom slučaju možemo učiti i pojmove poput veliki, mali, sitan, prevelik, dovoljno, malo i sl.

Tokom samog jela, učimo dijete lijepom i pristojnom ponašanju za stolom.

93. Ovo je par sa ...

Ovo je aktivnost koju možemo praktikovati u raznim uslovima i ambijentima, ali je pogodna i u kući, zbog mnoštva predmeta i različitih stvari u njoj.

Možemo, npr. uparivati određene šolje sa pripadajućim tacnama. Pozovemo dijete da zajedno popijemo čaj i, dok mi kuvamo, od djeteta tražimo da ono pripremi šolje i odgovarajuće tacne.

- Možemo koristiti i šerpe i odgovarajuće poklopce.

- Možemo tražiti i čarape, ili cipele, pronalazeći one koje su par, te naučiti dijete da ih upari (spoji).
- Možemo ići i dalje otežavajući zadatak: pred dijete stavimo više različitih stvari - pastu za zube, četkicu, kašiku, viljušku, olovku, papir, sok, čašu..., ali izmiješane, pa tražimo da dijete pravilno spari sve elemente.

94. Koristimo namještaj

U dnevnom boravku, između dvije stolice vežemo duži kanap i na njega kačimo razne predmete. Često mjenjamo ove predmete na kanapu, da bi dijete razvilo prepoznavanje raznih predmeta i njihove karakteristike: mekoću, boju, tvrdoću, hrapavost itd. Ako je dijete malo, legnemo ga na leđa tako da mu predmeti budu u vidnom polju; dijete će probati da dohvati neki od predmeta, a roditelj mu pritom pomaže približavajući ih ili udaljavajući - da bi se dijete potrudilo da ih dohvati. Nakon nekoliko pokušaja, djetetu se omogući da dohvati željeni predmet. Ako je dijete odraslije, ono se može igrati sjedeći.

Ako primaknemo dvije ili više stolica, pa ih prekrijemo čaršavom, improvizovaćemo šator tj. sobicu za dijete, što će mu biti vrlo zabavno.

Djetetu koje ima smetnje u razvoju, roditelj pomaže podižući polako njegovu ruku prema predmetu koji dijete prati pogledom tj. predmetu koji je izazvao djetetovu pažnju.

95. Uхватimo, dohvatimo

Aktivnost korišćenja ruku za hvatanje određenih predmeta, počinje najprije od hvatanja većih, pa se kasnije, kad se savlada motorika, uvježbava hvatanje onih manjih i sasvim sitnih. No, ne radi se samo o banalnom zadržavanju u rukama, već dijete treba svim prstima da drži određeni predmet. Na primjer, prilikom hvatanja lopte, roditelj treba da poduči dijete, nakon što je prihvatilo loptu, da je drži svim prstima, široko raširenim.

Možemo uzeti jastučnicu ili nešto slično i u nju ubaciti različite igračke ili druge predmete iz kuće. Od djeteta potom tražimo da ne gledajući unutra, samo pipajući rukom, pronade predmet koji tražimo. Recimo, tražimo plastičnu čašu. Ako dijete izvadi neki drugi predmet, roditelj sa osmijehom mora reći: „Neeee, to nije čaša. Tražimo čašu. Pokušaj ponovo.”

96. Maca juri miša

Ovo je aktivnost (igra) koju mogu igrati braća i sestre. A igra se ovako: na jednom kraju kanapa zavežemo neki predmet (npr. lutkicu, loptu, patka, meda ili što drugo), pa jedno od djece povlači konop, a ostala djeca se ohrabruju da stignu i uhvate predmet. Kad dijete uhvati igračku, daje mu se za pravo da se njom poigra ako želi, a onda se vraća među ostale igračke, dok se nešto drugo veže na kanap.

Roditelj mora ohrabrivati dijete u ovoj aktivnosti, obavezno imenujući i dijete i predmet

koji je uhvatilo. Na primjer: „Besi je uhvatio autić!” Nakon toga mu čestita: „Bravo, Besi! Ti si uhvatio autić!”

U zavisnosti od uzrasta, ovu aktivnost djeca obavljaju puzeći na koljenima ili hodajući.

97. Ogledalce, ogledalce

Sjedimo ili stojimo sa djetetom u naručju pred ogledalom i prvo pitamo: „Gdje je Besi?“, i čim dijete pokaže prstom, majka ga zagrlji.

Ako dijete nije u stanju da pokaže samo, to na početku čini mama. Nakon toga, majka, ili druga osoba angažovana oko djeteta, uzme djetetov prstić i zajedno pokazuju gdje je dijete, i to ponavljaju nekoliko puta, dok dijete ne bude u stanju da pokaže samostalno. Nakon svakog uspješnog odgovora dijete treba da potkrijepiti nekom nagradom. to može biti zagrljaj, poljubac, ali i neko od ranije opisanih potkrepljenja..

Naredna faza ove igre nastavlja se drugim pitanjima, npr: „Besi, gdje ti je ruka? A noga?, A prsti?” Svaki put mu roditelj pomaže da identifikuje razne djelove tijela.

Stojeći i dalje ispred ogledala, uzmemo medu i postavimo ga na glavu držeći ga rukama i nastavljamo sa pitanjima: „Gdje je medo?” da tražimo odgovore da li je medo: gore, dolje, sa strane, iznad itd.

Ovu aktivnost ponavljamo i sa drugim predmetima.

Ogledalo koristimo za pokazivanje djelova lica, kao i za vježbu muskulature lica, jer mimika može biti veoma zabavna i interesantna djetetu.

98. Navike lične higijene i brige o sebi

Dijete treba da nauči navike lične higijene. U početku možemo učiti ove navike uz pomoć veće lutke na kojoj pokazujemo kako se čisti nos, usta, lice, uši, kako treba češljati kosu, kako se presvlači odjeća, kako se koristi dezodorans itd.

Roditelj, brat ili sestra, takođe treba da demonstriraju te radnje, da pokažu primjer, ili da zajedno sa djetetom, birajući načine koji su pogodni, djetetu objašnjavaju što je to što rade, zašto je to važno i, uopšte, sve što čine treb ada prate odgovarajući komentari.

99. Igre sa pjenom/šlagom

Možemo sipati na veliki ravni tanjir ili na veliki poslužavnik, recimo neku pjenu, i pustiti dijete da se zabavlja crtajući prstom razne forme, npr: krug, kvadrat ili slova, brojeve, razne figure itd.

Igra može biti interesantnija ako uzmu učešća braća ili sestre.

Ako je dijete manjeg uzrasta, preporučuje se šlag, jer može bez bojazni i da se okusi. Ovu aktivnost možemo upražnjavati i sa drugim materijalima u zavisnosti od kreativnosti učesnika.

100. Kućni red

Svako dijete treba podsjetiti na njegove svakodnevne obaveze uključujući i djecu sa smetnjama u razvoju. Roditelji obično podsjećaju djecu na sljedeće aktivnosti: oblačenje, slaganje pidžame, spremanje kreveta, pranje lica, ruku i zuba, spremanje sendviča itd.

Za ove aktivnosti možemo koristiti vizuelna sredstva, poput: fotografije modela ili realnu fotografiju djeteta dok vrši tu radnju, zatim njihovo lijepljenje na tablu na kojoj je već napravljen raspored obaveza. Po potrebi, dijete se podsjeti za aktivnost koju treba obaviti. Osim praktične potrebe održavanja reda u kući, ovim aktivnostima dijete stiče organizacione sposobnosti i razvija vizuelno pamćenje.

101.

Dragi čitače,

Dok ste čitali ovaj Priručnik, sigurno vam je pala na um neka aktivnost koju mi nijesmo spomenuli. Zato je 101. aktivnost vaša, i ovo je mjesto za nju u našem Priručniku.
